

Πολιτική γης για την Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των ορεινών περιοχών στους τομείς της γεωργίας, κτηνοτροφίας και δασοπονίας

Ε. Μιχαηλίδου, Γεωπόνος, MS «Περιβάλλον και Ανάπτυξη» του Ε.Μ.Π.

Υποψήφιος Διδάκτωρ Ε.Μ.Π.

Δ. Ρόκος, Καθηγητής Ε.Μ.Π.

Μετσόβιο Κέντρο Διεπιστημονικής Έρευνας, Ε.Μ.Π.

Εργαστήριο Τηλεπισκόπησης, Ε.Μ.Π.

Περίληψη

Ο πρωτογενής τομέας της παραγωγής θεωρείται –και δικαίως– ως παράγων κοινωνικής και οικονομικής συνοχής, ο οποίος συμβάλλει ιδιαίτερα στην απασχόληση των κατοίκων των ορεινών περιοχών της χώρας. Οι απασχολούμενοι στον πρωτογενή τομέα που κατοικούν σε ορεινές και μειονεκτικές περιοχές αντιπροσωπεύουν το 61,7% του συνόλου των απασχολούμενων στον πρωτογενή τομέα. Λόγω της στενής εξάρτησης των ορεινών περιοχών από την γεωργία, την κτηνοτροφία και τη δασοπονία, τα μέτρα πολιτικής γης που λαμβάνονται, τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε εθνικό επίπεδο αφορούν ως επί το πλείστον στους τομείς αυτούς και τις σχετικές συναφείς δράσεις.

Είναι γνωστό ότι για αντικειμενικούς λόγους (έντονο και ραγδαία εναλλασσόμενο ανάγλυφο, κατακερματισμός και μεγάλη διασπορά των Μοναδιαίων Ιδιοκτησιών / Χρήσεων / Εκμεταλλεύσεων Γης / Μ.Ι.Χ.Ε.Γ.), η διάρθρωση των γεωργικών εκμεταλλεύσεων στην Ελλάδα είναι προβληματική. Το μέσο μέγεθός τους στις ορεινές περιοχές είναι ακόμη χαμηλότερο του εξαιρετικά μικρού μέσου όρου της χώρας, οι γεωργικές εκτάσεις σταδιακά εγκαταλείπονται και ο δείκτης γήρανσης των αρχηγών των εκμεταλλεύσεων είναι σημαντικά υψηλότερος σε σχέση με τις υπόλοιπες περιοχές.

Η εθνική πολιτική γης στον αγροτικό τομέα και στις ορεινές περιοχές, (όπως άλλωστε συμβαίνει πλέον αντιστοίχως και σε κάθε μορφή πολιτικής) αποτελεί κυρίως υιοθέτηση της ευρωπαϊκής αγροτικής πολιτικής, όπως αυτή περιγράφεται στην αναθεωρημένη Κοινή Αγροτική Πολιτική και στο Σχέδιο Ανάπτυξης του Κοινοτικού Χώρου. Για την αντιμετώπιση του φαινομένου εγκατάλειψης του ορεινού χώρου και την ανάπτυξη των ορεινών περιοχών εφαρμόζονται μέτρα, όπως αυτό των εξισωτικών αποζημιώσεων για την αντιστάθμιση του εισοδήματος των παραγωγών λόγω των φυσικών μειονεκτημάτων των περιοχών που καλλιεργούν, παρέχονται αυξημένα κίνητρα για την εγκατάσταση νέων αγροτών στις ορεινές περιοχές και προβλέπονται αυξημένες ενισχύσεις και επιδοτήσεις για εγκατάσταση επιχειρήσεων σε ορεινές και μειονεκτικές περιοχές. Παράλληλα ενθαρρύνεται η επέκταση των δραστηριοτήτων των αγροτών και σε άλλους τομείς, όπως είναι οι μικρές βιοτεχνικές και βιομηχανικές επιχειρήσεις, με ιδιαίτερη έμφαση στην παραγωγή γαλακτοκομικών και τυροκομικών προϊόντων (χαρακτηριστικό των συγχρόνων πολιτικών κατευθύνσεων και στρατηγικών, οι οποίες τείνουν προς τη σύνδεση πρωτογενούς, δευτερογενούς και τριτογενούς τομέα). Η προοπτική τέλος ανάπτυξης του αγροτουρισμού εμφανίζεται στις πολιτικές αυτές ως πανάκεια για την «ανάπτυξη» κάθε ορεινής περιοχής, ανεξάρτητα από τις ιδιαίτερες φυσικές και κοινωνικοοικονομικές συνθήκες που επικρατούν σε κάθε περίπτωση.

Στην εργασία αυτή γίνεται μια αναλυτική κριτική σε επίπεδο θεωρίας και συγκεκριμένων πρακτικών εφαρμογών, τόσο των «μερικών» όσο και των «συνδυασμένων» πολιτικών γης στη χώρα μας στους τομείς γεωργίας, δασοπονίας και κτηνοτροφίας, όπως αυτές αντιλαμβάνονται τις ιδιαιτερότητες και τα χαρακτηριστικά της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας των ορεινών περιοχών και αναδεικνύονται και τεκμηριώνονται οι αντικειμενικοί περιορισμοί, οι ανταγωνισμοί και οι αντιφάσεις τους.

Με βάση τη θεωρία της Αξιοβιώτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης τεκμηριώνεται η ανάγκη ολιστικής και διεπιστημονικής προσέγγισης, και ακριβούς και αξιόπιστης καταγραφής, χαρτογράφησης, παρακολούθησης και ανάλυσης των στοιχείων, χαρακτηριστικών και εμφανίσεων που συγκροτούν τη φυσική και την κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα των ορεινών περιοχών και οριοθετούν τις πολυδιάστατες σχέσεις, αλληλεξαρτήσεις και αλληλεπιδράσεις της γεωργίας, της κτηνοτροφίας και της δασοπονίας με τα συγκεκριμένα κατά περίπτωση μεγέθη και τις ποιότητες της φύσης και της κοινωνίας.

Στην κατεύθυνση αυτή προτείνονται συγκεκριμένα μέτρα Πολιτικής Γης για την Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των ορεινών περιοχών, τα οποία μεγιστοποιούν με τη βοήθεια και της κατάλληλης τεχνολογίας τις δυνατότητές τους στα πεδία της γεωργίας, της κτηνοτροφίας και της δασοπονίας, σε διαλεκτική όμως αρμονία με το ευαίσθητο και ανεκτίμητο για τη χώρα μας φυσικό και πολιτισμικό τους περιβάλλον.

1. Εισαγωγή

«Ως Πολιτική Γης θα μπορούσε να θεωρηθεί το σύνολο των μέτρων, των ρυθμίσεων, των κανόνων, των πρωτοβουλιών, των στάσεων και των συμπεριφορών, με τα οποία το κράτος, οι πολίτες και οι κοινωνικές ομάδες και μάλιστα με **ΘΕΤΙΚΟ** (ΕΝΘΑΡΡΥΝΤΙΚΟ) **Ή ΑΡΝΗΤΙΚΟ** (ΑΠΑΓΟΡΕΥΤΙΚΟ) **ΤΡΟΠΟ** αλληλεπιδρούν μεταξύ τους για την κατοχή, τη νομή, τη διαχείριση, την προστασία, την αξιοποίηση, αλλά και την εκμετάλλευση, την απομύζηση και τη διασπάθιση του πολυτιμότερου, μη αναπαραγόμενου και μη ανανεώσιμου **ΦΥΣΙΚΟΥ ΔΙΑΘΕΣΙΜΟΥ** : ΤΗΣ ΓΗΣ.

Η αλληλεπίδραση αυτή, εξαρτάται από ένα πλήθος παραγόντων και παραμέτρων οι οποίοι διέπουν, καθορίζουν, ανέχονται, ή και συνδιαμορφώνουν τους όρους και τους κανόνες του "παιχνιδιού" αυτού, στη συγκεκριμένη κάθε φορά ιστορική συγκυρία και αναφέρονται τόσο στο υφιστάμενο θεσμικό και δικαιοπολιτικό πλαίσιο και στην κατάσταση ισορροπίας των ιδεολογικών, πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών και πολιτισμικών αξιών και επιλογών των δυνάμεων που βρίσκονται στην εξουσία ή την αμφισβητούν, όσο όμως και στην συνακόλουθα προκύπτουσα κοινωνική δυναμική, η οποία αποτελεί συνήθως το μέτρο των αναγκών, των ελπίδων, των αντοχών, των προσδοκιών, των αντιστάσεων αλλά και των συμβιβασμών της μέσης κοινωνικής συνείδησης και ως προς την ιδιοκτησία και τη χρήση γης αλλά και τον ατομικό και/ή κοινωνικό χαρακτήρα τους» (Ρόκος 1994).

Παρά το γεγονός ότι η Πολιτική Γης αποτελεί εκ των πραγμάτων πεδίο διεπιστημονικής και ολοκληρωμένης προσέγγισης και ανάλυσης του ιστορικού, θεσμικού, πολιτικού, κοινωνικού, αναπτυξιακού και πολιτισμικού πλαισίου μέσα στο οποίο εντάσσονται τόσο οι θεσμισμένες (και σχεδιασμένες / προγραμματισμένες ή μη) όσο και οι αυθαίρετες / αυτόνομες εκφράσεις της, η πολιτική γης αποτέλεσε στην Ελλάδα αντικείμενο αποσπασματικών μέτρων και δράσεων, μία από τις συνέπειες των οποίων υπήρξε η εγκατάλειψη και ο μαρασμός της υπαίθρου και ειδικότερα των ορεινών περιοχών.

Αντικείμενο της εργασίας αποτελεί η κριτική παρουσίαση των μέτρων Πολιτικής Γης που επηρέασαν ή επηρεάζουν, θετικά ή αρνητικά, την ανάπτυξη των ορεινών περιοχών και αφορούν συγκεκριμένα στους τομείς της γεωργίας, κτηνοτροφίας και δασοπονίας και ο βαθμός που αυτά είναι προς την κατεύθυνση της Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης (δηλαδή ταυτόχρονα οικονομικής, κοινωνικής, τεχνικής/τεχνολογικής, πολιτικής και πολιτισμικής, σε διαλεκτική αρμονία και με σεβασμό στο περιβάλλον) (Ρόκος 1998β). Αρχικά θα αναφερθούν τα χαρακτηριστικά και τα προβλήματα του ορεινού αγροτικού χώρου στην Ελλάδα. Στη συνέχεια επιχειρείται κριτική παρουσίαση τόσο των μέτρων πολιτικής γης μέχρι σήμερα, τα οποία καθόρισαν και/ή επηρέασαν τη μορφή ανάπτυξης του αγροτικού χώρου στις ορεινές περιοχές όσο και των σχετικών προοπτικών με βάση τις αντίστοιχες ευρωπαϊκές και εθνικές εξαγγελίες μέχρι το έτος 2006. Η εργασία ολοκληρώνεται με προτάσεις μέτρων Πολιτικής

Γης για την Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών στους τομείς της γεωργίας, κτηνοτροφίας και δασοπονίας.

2. Διάρθρωση και προβλήματα του ορεινού αγροτικού χώρου

Η ελληνική γεωργία και γενικότερα ο ελληνικός αγροτικός χώρος, αντιμετωπίζει μία σειρά προβλημάτων διαρθρωτικής φύσης, τα οποία οι δυνάμεις που βρέθηκαν στην εξουσία επιχείρησαν να επιλύσουν με «μερικά» και αποσπασματικά μέτρα, με στόχο την ικανοποίηση των συγκεκριμένων κοινωνικών και πολιτικών συμφερόντων τους. Τα προβλήματα αυτά είναι απόρροια τόσο των ιδιαιτεροτήτων του ελληνικού φυσικού περιβάλλοντος, όσο και των κοινωνικών, πολιτικών, πολιτισμικών και οικονομικών συνθηκών και συγκυριών οι οποίες καθόρισαν σε μεγάλο βαθμό συγκεκριμένες περιόδους της ελληνικής ιστορίας.

Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά και από τα πιο σοβαρά διαρθρωτικά προβλήματα που αντιμετωπίζει η ελληνική γεωργία, το οποίο μάλιστα επιτείνεται δραματικά στις ορεινές περιοχές, είναι ο κατακερματισμός και η μεγάλη διασπορά των Μοναδιαίων Ιδιοκτησιών / Χρήσεων / Εκμεταλλεύσεων Γης (ΜΙΧΕΓ) (Ρόκος 1980). Το πρόβλημα οξύνθηκε μετά τη μικρασιατική καταστροφή όταν το 1922 τουλάχιστον 1.500.000 Έλληνες διώχθηκαν από τα παράλια της Μικράς Ασίας. Η Ελληνική κυβέρνηση, προκειμένου να διευκολύνει την εγκατάσταση και διαβίωσή τους στην Ελλάδα, εφάρμοσε ένα εκτεταμένο αναδασμό γης, χορηγώντας στους πρόσφυγες διάσπαρτα κτήματα σε όλη την επικράτεια¹. Το γεγονός ότι μόνο το 30% περίπου της συνολικής έκτασης της ορεινής και ημιορεινής κατά 70% Ελλάδας αποτελεί γεωργική γη, εντείνει το πρόβλημα του κατακερματισμού και της διασποράς του γεωργικού κλήρου, αν και κατά την περίοδο 1971-1991 παρατηρήθηκε ελαφρά μείωση του αριθμού των αγροτικών, με παράλληλη αύξηση των αριθμού και του μεγέθους των μεγάλων εκμεταλλεύσεων (άνω των 50 στρεμμάτων) (Ζιωγάνας 1999).

Ακόμη, το ποσοστό της αρδευόμενης γεωργικής γης είναι χαμηλό, ο μέσος όρος ηλικίας των αρχηγών των γεωργικών εκμεταλλεύσεων είναι υψηλός (περίπου το 60% είναι άνω των 55 ετών) και η επαγγελματική τους εκπαίδευση ελλιπής.

Τέλος, σημειώνεται ραγδαία εγκατάλειψη των ορεινών περιοχών², η οποία συνδέεται με τη μαζική έξοδο προς τις πόλεις τις δεκαετίες του '50, '60 και '70, λόγω των καταστροφών της ναζιστικής κατοχής, των συνεπειών του εμφύλιου πολέμου και του συγκεντρωτικού μοντέλου οικονομικής «ανάπτυξης» που ακολούθησαν συντηρητικές κυβερνήσεις (Ρόκος 1980).

Ο ορεινός όγκος της χώρας μας αποτελείται από 3.345 Δήμους, Κοινότητες και Οικισμούς, καταλαμβάνει έκταση 77,6 εκ. στρ. από τα οποία τα 13,08 εκ. στρ. είναι έκταση που μπορεί να καλλιεργηθεί, τα 36,42 εκ. στρ. είναι βοσκότοποι και τα 24,02 είναι δάση.

Στην ορεινή γεωργία επικρατούν ιδιαίτερα δυσμενείς εδαφοκλιματικές συνθήκες (μεγάλο υψόμετρο, έντονες κλίσεις εδάφους, φτωχή άρδευση, βοσκότοποι κατάλληλοι μόνο για αιγοπρόβατα, μικρή βλαστητική περίοδος).

Στις ορεινές περιοχές, παρά το μεγαλύτερο συνήθως ύψος βροχοπτώσεων, το ποσοστό των αρδευόμενων εκτάσεων φτάνει μόνο το 20,2%, ενώ στο σύνολο της χώρας αρδεύεται το 35,2% των καλλιεργούμενων εκτάσεων (ΕΣΥΕ 1993). Την περίοδο 1987-1993 ο αριθμός των αγροτικών εκμεταλλεύσεων των ορεινών περιοχών μειώθηκε κατά 15,7% και η χρησιμοποιούμενη γεωργική έκταση κατά 12,8%, ενώ οι αντίστοιχοι αριθμοί για το σύνολο της χώρας είναι 14,1% και 6,9%, γεγονός που υποδηλώνει ότι η μείωση του αριθμού των εκμεταλλεύσεων δεν οφείλεται σε ενδεχόμενη συγχώνευση και αύξηση του μεγέθους τους, αλλά σε διαρκώς αυξανόμενη εγκατάλειψη των γεωργικών εκτάσεων. Εκτιμάται ότι το μέσο μέγεθος των γεωργικών εκμεταλλεύσεων των ορεινών περιοχών δεν ξεπερνά τα 33 στρεμ. που αντιστοιχεί μόλις στο 75% του μ.ο. χώρας ενώ το ανάγλυφο και η πολυσηχιδής υδρογραφική μορφολογία επιτείνουν το πρόβλημα του πολυτεμαχισμού (6,8 αγροτεμάχια έναντι 4,8 του μ.ο. της χώρας) (Καρανικόλας και Μαρτίνοβ 1999, Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. 2000).

Επιπλέον, οι ορεινές περιοχές εμφανίζουν τον υψηλότερο δείκτη γήρανσης των αρχηγών των εκμεταλλεύσεων με ποσοστό εκμεταλλεύσεων με αρχηγούς ηλικίας άνω των 55 ετών 60,5 %. Στην ίδια έρευνα της ΕΣΥΕ αναφέρεται ότι το έτος 1993, από τους 1.767.250 αρχηγούς και μέλη νοικοκυριών που εργάζονται στη γεωργία σε όλη τη χώρα, ένα ποσοστό 25,1% είναι κάτοικοι ορεινών περιοχών και από αυτούς το 32,2% έχει ως αποκλειστική απασχόληση τη γεωργία, έναντι ποσοστού 27,4% που ισχύει για το σύνολο της χώρας.

Από πλευράς καλλιεργούμενων εκτάσεων, την πρώτη θέση κατέχει η ελιά, ενώ την περίοδο 1987-1993 παρατηρήθηκε σημαντική μείωση στην καλλιέργεια της μηδικής (-19% των καλλιεργούμενων εκτάσεων), η οποία σύμφωνα με τους Καρανικόλα και Μαρτίνο (1999) παραπέμπει αφ' ενός στην αύξηση της εξάρτησης των ορεινών περιοχών από τις πεδινές για την προμήθεια των απαραίτητων ποσοτήτων χονδροειδών ζωοτροφών και αφ' ετέρου στην ένταση των πιέσεων στους ορεινούς βοσκοτόπους για την κάλυψη των αυξημένων διατροφικών αναγκών των ζώων. Η αλόγιστη βόσκηση στον ορεινό και ημιορεινό χώρο οφείλεται κυρίως στο κοινόχρηστο καθεστώς βόσκησης που, ανεξαρτήτως ιδιοκτησιακού καθεστώτος, δίνει το δικαίωμα σε κάθε βοσκό για ελεύθερη βόσκηση επί πληρωμή χωρίς γενικότερο σχεδιασμό για ορθολογική χρήση των βοσκοτόπων, στην επιμονή των βοσκών για ελεύθερη βόσκηση χωρίς προϋποθέσεις και στην έλλειψη πολιτικής βούλησης για την αντιμετώπιση του προβλήματος (Παπαναστάσης 1994).

Όσον αφορά στις ζωικές μονάδες της χώρας, το 32% περίπου αυτών βρίσκεται στις ορεινές περιοχές και το ζωικό κεφάλαιό τους χαρακτηρίζεται από το μεγαλύτερο αριθμό ζωικών μονάδων (ΖΜ) ανά εκμετάλλευση (4,52) έναντι 3,44 ΖΜ ανά εκμετάλλευση για το σύνολο της χώρας. Τα στοιχεία όμως της ΕΣΥΕ αποκαλύπτουν ότι παράλληλα οι ζωικές μονάδες όλο και μειώνονται, παρά το γεγονός ότι οι ορεινές περιοχές της ηπειρωτικής Ελλάδας εξακολουθούν να συγκεντρώνουν το μισό πληθυσμό των αιγών και το 1/3 των προβάτων όλης της χώρας.

Η σχέση γεωργίας, κτηνοτροφίας και δασοπονίας στον ορεινό χώρο υπήρξε ανέκαθεν στενή. Στο παρελθόν παρατηρήθηκε το φαινόμενο της αποψίλωσης δασικών εκτάσεων για γεωργική χρήση, με αποτέλεσμα την εμφάνιση μικρού μεγέθους εκμεταλλεύσεων που βρίσκονται σε πλαγιές με σχετικά μεγάλη κλίση και υψόμετρο. Σήμερα η σταδιακή εγκατάλειψη του παραδοσιακού τρόπου εκτροφής των μηρυκαστικών και ειδικότερα η εγκατάλειψη του νομαδικού τρόπου εκτροφής και ο συνακόλουθος περιορισμός των μετακινήσεων των κοπαδιών, έχουν ως αποτέλεσμα τη μείωση της βοσκοϊκανότητας των ορεινών βοσκοτόπων και λιβαδιών, την αύξηση των δασικών πυρκαγιών και σοβαρά προβλήματα εδαφικής διάβρωσης (Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. 2000).

Στην Ελλάδα διακρίνονται πέντε ζώνες δασικής βλάστησης, τρεις από τις οποίες σχετίζονται με τον ορεινό χώρο και είναι οι εξής:

α) Ζώνη δασών οξυάς - ελάτης και ορεινών παραμεσόγειων κωνοφόρων (ορεινή, υπαλπική): Η ζώνη αυτή εκτείνεται στις ορεινές περιοχές τις Στερεάς Ελλάδας, της Πελοποννήσου καθώς και της κεντρικής και βόρειας Ελλάδος. Κυριαρχούντα είδη είναι η υβριδογενής ελάτη και η οξυά και σχηματίζονται μικτά δάση ελάτης και οξυάς καθώς και αμιγή δάση οξυάς που φθάνουν μέχρι τα δασόρια (1800-1900 μ)³ (ΚΕΠΕ 1989).

β) Ζώνη ψυχρόβιων κωνοφόρων (ορεινή - υπαλπική): Η ζώνη αυτή εμφανίζεται στα υψηλά όρη της βόρειας Ελλάδας και αποτελείται από ψυχρόβια κωνοφόρα. Εδώ βρίσκουμε δάση της δασικής πεύκης, της ερυθρελάτης και της λευκής ελάτης³.

γ) Εξωδασική ζώνη υψηλών ορέων: Η ζώνη αυτή εμφανίζεται στα υψηλά όρη της χώρας μας, πάνω από τα δάση και τα δενδροόρια (ψευδαλπικές εκτάσεις). Συντίθεται από ποώδη κυρίως βλάστηση, με διάσπαρτους μικρούς θάμνους³.

Σύμφωνα με τα στοιχεία που δημοσιεύει το Υπουργείο Γεωργίας, προκύπτει ότι τα πραγματικά παραγωγικά δάση δεν ξεπερνούν τα 10 εκατ. στρέμματα (σε σύνολο 33,5 εκατ. στρεμμάτων δασικών εκτάσεων), άλλα 3.5-4 εκατ. στρέμματα μπορούν να θεωρηθούν απλώς

παραγωγικά και τα υπόλοιπα είναι θαμνώνες πλατυφύλλων. Προκύπτει επίσης ότι εντός των δασικών συμπλεγμάτων υπάρχουν αρκετές γυμνές εκτάσεις. Ο Κεμίδης (1995) αναφέρει ότι ενώ τα δασικά εδάφη αποτελούν το 60% της επιφάνειας της χώρας, μόλις το 18% αποτελεί καλυπτόμενη έκταση από τα δάση.

Ανάμεσα στις δεκαετίες του '80 και του '90 παρατηρείται σημαντική πτώση της παραγωγής ξυλείας της τάξης των 700.000 κυβικών μέτρων, η οποία σύμφωνα με έκθεση του Υπουργείου Γεωργίας οφείλεται κυρίως στην μείωση παραγωγής καυσόξυλων η οποία συνδέεται με αλλαγή του τρόπου θέρμανσης των αγροτικών νοικοκυριών και στη συνεχιζόμενη εγκατάλειψη της ορεινής χώρας³. Στην Ελλάδα υπάρχουν δύο κρατικά εργοστάσια ξύλου, της Καλαμπάκας και του Λιτοχωρίου. Περίπου το 15% των παραγόμενων δασικών προϊόντων είναι τεχνικό ξύλο (ξύλο για πρίση και για στύλους, ξυλεία μεταλλείων και αντικολλητικών) και το υπόλοιπο 85% καυσόξυλα και ξυλεία θρυμματισμού (για μοριοσανίδες και χαρτοπολτό). Σημαντική είναι και η έκταση των δασών για παραγωγή ρητίνης, με κυριότερες ρητινοπαραγωγικές περιοχές τους Νομούς Εύβοιας, Κορινθίας, Ηλείας και Αττικής (ΚΕΠΕ 1989).

Η Ελληνική δασοπονία αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα³ (Υπουργείο Γεωργίας 1992). Τα Ελληνικά δάση έχουν περιοριστεί πολύ ως προς την έκτασή τους και φύονται κατά κανόνα σε απομακρυσμένες ορεινές περιοχές με ισχυρές κλίσεις και υποβαθμισμένο έδαφος. Η ταξινόμηση και διακίνηση των δασικών προϊόντων γίνεται σε αδρομερείς κατηγορίες (διάκριση λίγων προϊόντων) και με μεγάλη βραδύτητα μεταξύ υλοτομίας και πρώτης επεξεργασίας στο εργοστάσιο. Η έλλειψη αμοιβαίας πληροφόρησης, επικοινωνίας και συντονισμού μεταξύ δασαρχείων και βιομηχανίας-βιοτεχνίας (αγορά) καθώς και η παρεμβολή πολλών γραφειοκρατικών διαδικασιών στην διάθεση των προϊόντων οξύνει το πρόβλημα και οδηγεί πολύ συχνά στην υποβάθμιση των προϊόντων. Επισημαίνεται η παντελής έλλειψη κριτηρίων ποιότητας στην παραγωγή ελληνικής ξυλείας, τόσο ως προς τις απαιτήσεις των βιομηχανιών όσο και ως προς τις απαιτήσεις των καταναλωτών. Η ενασχόληση με την δασοκομία είναι επίπονη και προσφέρει χαμηλότερο επίπεδο αμοιβών σε σχέση με άλλες γεωργικές δραστηριότητες. Ως αναπόδραστη συνέπεια, ο αριθμός των απασχολούμενων στη δασοπονία μειώθηκε την τελευταία δεκαετία κατά 31%. Οι πυρκαγιές από πρόθεση, σκοπιμότητα ή αμέλεια εξακολουθούν να αποτελούν το μεγαλύτερο κίνδυνο για τα Ελληνικά δάση, ενώ η ανυπαρξία εθνικού κτηματολογίου και συστηματικής καταγραφής των δασικών εκτάσεων, δυσχεραίνει τη διαδικασία αναγνώρισης και προστασίας των εκτάσεων που κάηκαν, εκχερσώθηκαν και καταπατήθηκαν.

Τα παραπάνω στοιχεία μπορούν να μας δώσουν μια συνοπτική εικόνα του ελληνικού ορεινού αγροτικού χώρου, καθώς και των προβλημάτων που αντιμετωπίζει. Η ύπαρξη σοβαρών διαρθρωτικών προβλημάτων, το αβέβαιο μέλλον των παραγωγικών δραστηριοτήτων, όπως αυτό εμφανίζεται μέσα από τα στατιστικά στοιχεία και η συνεχιζόμενη ερήμωση της ορεινής Ελλάδας, οδηγούν στο συμπέρασμα ότι τα μέτρα τα οποία κατά καιρούς λήφθηκαν για τις ορεινές περιοχές και στους τομείς της γεωργίας, της κτηνοτροφίας και της δασοπονίας, δεν είχαν ολοκληρωμένο χαρακτήρα και δεν ήταν επαρκή και αποτελεσματικά.

3. Κριτική προσέγγιση της πολιτικής γης για την ανάπτυξη των ορεινών περιοχών στους τομείς της γεωργίας, της κτηνοτροφίας και της δασοπονίας

3.1 Συνοπτική παρουσίαση των σημαντικότερων μέτρων πολιτικής γης μέχρι τη δεκαετία του '80

Το βασικότερο ίσως πρόβλημα το οποίο αντιμετωπίζει γενικά η ελληνική γεωργία είναι ο υπερβολικός κατακερματισμός και η μεγάλη διασπορά των Μοναδιαίων Ιδιοκτησιών / Χρήσεων / Εκμεταλλεύσεων Γης (ΜΙΧΕΓ). Στις ορεινές περιοχές της χώρας, οι ιδιοκτησίες των χριστιανών στα ορεινά (και στα νησιά) ήταν ήδη εξαιρετικά μικρές από την εποχή της

Ελληνικής Επανάστασης του 1821 (Ρόκος 1980) ενώ το διαρθρωτικό πρόβλημα του μεγέθους και της διάσπασης των γεωργικών εκμεταλλεύσεων οξύνθηκε ακόμα περισσότερο μετά την Μικρασιατική καταστροφή, όταν το πρόβλημα των ακτημόνων επιχειρήθηκε να αντιμετωπιστεί με τη διανομή της αγροτικής γης των εθνικών γαιών και κυρίως των αγροτικών ιδιοκτησιών των περιοχών της Ελλάδας οι οποίες προηγουμένως ενέμοντο από τους Τούρκους (Βαρβαρέσος 1949, Ρόκος 1980).

Οι αναδασμοί είναι από τα σημαντικότερα μέτρα πολιτικής γης για την συγκέντρωση του πολυτεμαχισμένου, μικρού και διεσπαρμένου γεωργικού κλήρου, με στόχο την αύξηση της αποδοτικότητας και της παραγωγικότητας της γεωργικής εκμετάλλευσης. Στο Σύνταγμα της Ελλάδας (Άρθρο 18, παρ. 4) αναφέρεται ότι «Επιτρέπεται, σύμφωνα με τη διαδικασία που καθορίζει ειδικός νόμος, ο αναδασμός αγροτικών εκτάσεων για την επωφελέστερη εκμετάλλευση του εδάφους, καθώς και η λήψη μέτρων για αποφυγή της υπέρμετρης κατάτμησης ή για διευκόλυνση της ανασυγκρότησης της κατατμημένης μικρής αγροτικής ιδιοκτησίας». Σήμερα βρίσκεται σε ισχύ ο νόμος 674/1977 «Περί αναδασμού της γης και μεγεθύνσεως των γεωργικών εκμεταλλεύσεων και άλλων τινών διατάξεων» ΦΕΚ Α. 242/1977. Ο νόμος αυτός ήρθε να βελτιώσει ή να καταργήσει προηγούμενες σχετικές διατάξεις⁴.

Βασικό μειονέκτημα του νόμου παραμένει η έλλειψη εξασφάλισης πρόνοιας για προστασία των νέων ενιαίων εκμεταλλεύσεων από μελλοντικό κατακερματισμό ο οποίος μοιραία θα οδηγήσει στην αρχική, προ του αναδασμού, κατάσταση.

Οι ορεινές γεωργικές εκμεταλλεύσεις έχουν ορισμένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά σε σχέση με την υπόλοιπη χώρα. Οι κλίσεις του εδάφους και το ραγδαία εναλλασσόμενο ανάγλυφο δεν ευνοούν την ύπαρξη μεγάλων γεωργικών εκμεταλλεύσεων. Οι ενιαίες και μεγαλύτερες σε μέγεθος γεωργικές εκμεταλλεύσεις αποσκοπούν στην αύξηση της αποδοτικότητας και του κέρδους της εκμετάλλευσης με ταυτόχρονη μείωση του κόστους, που οφείλεται στην ευκολότερη εφαρμογή ορισμένων γεωργικών πρακτικών και στη μηχανοποίηση της παραγωγής. Στις ορεινές περιοχές δεν είναι εύκολο να εφαρμοστούν μηχανικά συστήματα παραγωγής λόγω του τοπογραφικού αναγλύφου αλλά και της μεγάλης ηλικίας των αρχηγών των εκμεταλλεύσεων οι οποίοι δεν είναι εύκολα επιδεκτικοί σε μη παραδοσιακές μεθόδους. Εξάλλου η επιδίωξη μεγιστοποίησης των γεωργικών αποδόσεων δεν θα πρέπει θεωρητικά να αποτελεί στόχο για την Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των ορεινών περιοχών, γιατί θα οδηγήσει σε αδιέξοδα που θα σχετίζονται με τη δυσκολία εύρεσης εργατικών χεριών, τη στιγμή που οι περιοχές αυτές διαρκώς εγκαταλείπονται, με τη δυσκολία διακίνησης των γεωργικών προϊόντων, άρα και την αμφίβολη εξασφάλιση ενός ικανοποιητικού γεωργικού εισοδήματος, αλλά και στην υποβάθμιση του ιδιαίτερα ευαίσθητου, εύθραυστου και εύαλωτου ορεινού περιβάλλοντος και των πολύτιμων οικοσυστημάτων του. Επομένως η εφαρμογή μέτρων όπως οι αγροτικοί αναδασμοί, αντικειμενικά δεν μπορούν να έχουν τα επιθυμητά αποτελέσματα στις ορεινές περιοχές υπό το πρίσμα των ιδιαίτερων συνθηκών της φυσικής και κοινωνικοοικονομικής τους πραγματικότητας.

Επιπλέον η αποσπασματική λήψη «μερικών» μέτρων και η επιλεκτική διόγκωση ενός από τους τομείς γεωργία-κτηνοτροφία-δασοπονία μπορεί να προκαλέσει επιπλέον προβλήματα στη ζωή των κατοίκων των ορεινών περιοχών. Μέχρι τη δεκαετία του '80 η ακολουθούμενη πολιτική γης στους τομείς αυτούς ήταν προσαρμοσμένη στο κλαδικό μοντέλο ανάπτυξης και απείχε σημαντικά από την ανάγκη ολοκληρωμένης θεώρησης, προσέγγισης, μελέτης και αντιμετώπισης της αδιάστατης ενότητας των σχετικών προβλημάτων με ενιαίο και ολοκληρωμένο τρόπο (Ρόκος 1993, 1994, 1998α).

Ως σημαντικό μέτρο πολιτικής γης για την προστασία των δασών μπορεί να αναφερθεί η κήρυξη ορισμένων δασών σε αισθητικά δάση⁵ και σε εθνικούς δρυμούς⁶. Γενικότερα πάντως, η ακολουθούμενη πολιτική γης για τα δάση μέχρι τη δεκαετία του '80, καθρεφτίζεται στο Ν.

998/79 «Περί προστασίας των δασών και των δασικών εν γένει εκτάσεων της χώρας», σύμφωνα με τον οποίο επιτρέπονται παραχωρήσεις δασικών εκτάσεων για γεωργικούς ή άλλους (τουριστικές, αθλητικές, σχολικές κτλ. εγκαταστάσεις) λόγους, μόνο μετά από έγκριση από το Υπουργείο Γεωργίας ή την αρμόδια δασική αρχή. Το τελευταίο καταργήθηκε από το Ν. 1734/87 («Βοσκότοποι και ρύθμιση ζητημάτων σχετικών με κτηνοτροφική αποκατάσταση και με άλλες παραχωρήσεις καθώς και θεμάτων που αφορούν δασικές εκτάσεις») σύμφωνα με τον οποίο η παραχώρηση για τους σκοπούς αυτούς γίνεται με απόφαση του νομάρχη αν πρόκειται για έκταση μέχρι 10 στρ., του Υπουργού Γεωργίας αν πρόκειται για έκταση μέχρι 50 στρ. και του Υπουργικού Συμβουλίου αν πρόκειται για μεγαλύτερες εκτάσεις. Στην προσπάθεια ενδεχομένως του νομοθέτη να αποφεύγεται μεγάλος όγκος γραφειοκρατίας και να γίνεται πιο αποτελεσματική και παραγωγική η δημόσια διοίκηση από τη μια και από την άλλη να ενισχυθεί περισσότερο ο ρόλος των νομαρχιών, διευκολύνονται ετεροβαρώς οι διαδικασίες αλλαγής χρήσεως γης των δασικών εκτάσεων και περιορίζεται η προστασία του περιβάλλοντος.

Στον ίδιο νόμο θεσμοθετείται το καθεστώς βόσκησης των βοσκοτόπων, σύμφωνα με το οποίο κάθε βοσκός έχει το δικαίωμα για ελεύθερη βόσκηση επί πληρωμή ανεξάρτητα από το ιδιοκτησιακό καθεστώς της έκτασης, γεγονός που οδηγεί στην υποβάθμισή τους αφού ουσιαστικά δε λαμβάνονται μέτρα για τη διασφάλιση της βοσκοϊκανότητας και την ορθολογική διαχείρισή τους. Σοβαρό πρόβλημα από την άλλη μεριά δημιουργεί ο χαρακτηρισμός των βοσκοτόπων ως δασικών εκτάσεων γεγονός που σημαίνει ότι μετά από ενδεχόμενη πυρκαγιά οι βοσκότοποι κηρύσσονται αναδασωτέες εκτάσεις, ενώ αυτά καθ' αυτά τα περιστατικά δάση μπορούν να συνεχίζουν να καταπατώνται παρά τη θεωρητική τους κήρυξη ως αναδασωτέων. Στην περίπτωση των ορεινών περιοχών το πρόβλημα είναι αντίθετο από αυτό των περιαστικών δασών τα οποία όλο και συρρικνώνονται. Στις ορεινές περιοχές το νομοθετικό πλαίσιο για την αποκατάσταση των δασικών εκτάσεων είναι τέτοιο που υπάρχει κίνδυνος μετά από πυρκαγιές, εκτάσεις οι οποίες προηγουμένως χρησιμοποιούνταν ως βοσκότοποι να αναδασωθούν ή γεωργικές εκτάσεις οι οποίες εγκαταλείφθηκαν για κάποιο διάστημα με αποτέλεσμα το δάσος να επεκταθεί σε αυτές, να μη μπορούν να ξαναχρησιμοποιηθούν παραγωγικά. Τα μέτρα αυτά κάθε άλλο παρά προστατεύουν την ορεινή δασοπονία. Αντίθετα, δημιουργούν ακόμα πιο αρνητικό κλίμα ως προς την αντιμετώπιση του δάσους από τους γεωργοκτηνοτρόφους και απομακρύνουν τις περιοχές αυτές από την Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στους τομείς της γεωργίας, της κτηνοτροφίας και της δασοπονίας, βασική προϋπόθεση για την οποία αποτελεί η κατανόηση της αλληλεξάρτησης και της διαλεκτικής σχέσης των τομέων αυτών για να στηριχθεί το ζωντάνεμα των ορεινών περιοχών και όχι η μηχανιστική θεώρησή τους ως ανταγωνιστικών μεταξύ τους τομέων.

Άλλα μέτρα πολιτικής γης στον τομέα της δασοπονίας είναι οι αναδασώσεις και η κατάρτιση του δασικού κτηματολογίου. Η κατάρτιση δασικού κτηματολογίου αποφασίστηκε το 1976 με το Ν. 248/1976 ο οποίος στη συνέχεια τροποποιήθηκε από το Ν. 998/1979 και στοχεύει στην καταγραφή των δασών και των δασικών εκτάσεων της χώρας σε σχέση με το ιδιοκτησιακό τους καθεστώς, ερήμην ενός εθνικού κτηματολογίου ως της απαραίτητης μετρητικής και ποιοτικής υποδομής μιας τέτοιας προσπάθειας. Η απογραφή δεν περιορίζεται στα δάση και στις δασικές εκτάσεις που υπάρχουν σήμερα, αλλά και σε αυτά που υπήρχαν στο παρελθόν και άλλαξαν μορφή ή χρήση. Από τότε κατά το ΚΕΠΕ (1989) η απογραφή, χαρτογράφηση και ταξινόμηση των δασών και των δασικών γαιών, έργα εξέχουσας σημασίας για τον προγραμματισμό ανάπτυξης της δασοπονίας της Ελλάδας, έχει προχωρήσει με πολύ βραδύ ρυθμό, το ίδιο και η σύνταξη του δασικού κτηματολογίου. Ως κύριες αιτίες αναφέρονται³ τα διαδικαστικά θέματα που καθιέρωσε ο νόμος 248/1976, τα οποία είναι πολύ χρονοβόρα και δεν επιτρέπουν ταχεία προώθηση των εργασιών και οι διαφορετικοί ορισμοί της εν γένει δασικής έκτασης στο νόμο 248/1976 και το νόμο 998/1979, με συνέπεια τις

δυσχέρειες στο διαχωρισμό των δασικών από τις μη δασικές εκτάσεις. Επιπλέον η προώθηση του Εθνικού Κτηματολογίου από το 1986 χωρίς τη μέχρι σήμερα εξασφάλιση της λογικά αναμενόμενης αλλά και προδιαγραφόμενης από το Νόμο ενσωμάτωσης σ' αυτό όλων των «μερικών» και αποσπασματικών σχετικών μέτρων, προσέθεσε νέα προβλήματα με την καθιέρωση παράλληλων διαδικασιών αλλά και επικαλυπτόμενων υπηρεσιακών και χωρικών αρμοδιοτήτων (Ρόκος 1993, 1994).

Η ολοκληρωμένη μετρητική και ποιοτική καταγραφή και παρακολούθηση της ορεινής πραγματικότητας, αλλά και γενικότερα η ολοκληρωμένη χαρτογράφηση του ελληνικού αγροτικού χώρου, δεν μπορεί να καταστεί δυνατή με την κατάρτιση «μερικών κτηματολογίων» (δασικό, ελαιοκομικό κτλ.). Η συστηματική καταγραφή της φυσικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας του αγροτικού χώρου που θα αποτελέσει και βάση για την ολοκληρωμένη ανάπτυξή του μπορεί να γίνει μόνο μέσα από κατάρτιση του Ολοκληρωμένου Αναπτυξιακού Εθνικού Κτηματολογίου. Η πρώτη προσπάθεια εισαγωγής του θεσμού του κτηματολογίου στην Ελλάδα έγινε το 1836 με διάταγμα του Όθωνα. Ακολούθησαν 4.000 περίπου νόμοι, διατάγματα και υπουργικές αποφάσεις χωρίς όμως ουσιαστικό αντίκρισμα⁷ (Ρόκος 1980, 1989, 1993).

Από το 1994, οκτώ χρόνια μετά τον πρώτο νόμο ο οποίος δημοσιεύτηκε το 1986 και ακολουθεί τις βασικές αρχές του «Ολοκληρωμένου Αναπτυξιακού Κτηματολογίου» (Ρόκος 1980), με τις ενέργειες του Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. και την χρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Δεύτερο Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης) και του Ελληνικού Κράτους, βρίσκεται σε εξέλιξη η σημαντικότερη και ουσιαστικότερη προσπάθεια για τη σύνταξη του Εθνικού Κτηματολογίου. Δυστυχώς όμως αυτή τη στιγμή η απορρόφηση του 83% του κοινοτικού προϋπολογισμού και η ταυτόχρονη ολοκλήρωση μόνο του 21% του έργου, οδήγησαν την Ευρωπαϊκή Ένωση στην αποσύνδεση του Κτηματολογίου από το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιβάλλοντος 2000-2006 και το αντίστοιχο ποσό θα μπει στο εθνικό αποθεματικό, με την προοπτική επιστροφής στο πρόγραμμα σε χρόνο που θα κριθεί κατάλληλος, γεγονός που αποτελεί μεγάλο πλήγμα για την πορεία του έργου⁸.

Μέτρα ειδικά για τις μειονεκτικές (ορεινές) περιοχές αναφέρονται για πρώτη φορά σε πολιτικό σχεδιασμό στο κεφάλαιο για την Περιφερειακή Ανάπτυξη του προγράμματος 1960-1964, στο οποίο προτείνονται πιλοτικά αναπτυξιακά προγράμματα για ορισμένες από αυτές. Η μεταπολεμική αναπτυξιακή προσπάθεια στην Ελλάδα, όπως εξάλλου και διεθνώς⁹ είτε στο επίπεδο του σχεδιασμού (πενταετή προγράμματα) ή στο επίπεδο της πρακτικής εφαρμογής αναπτυξιακών πολιτικών στηρίχθηκε στο πρότυπο της τομεακής/κλαδικής και όχι της ολοκληρωμένης ανάπτυξης, με ισχυρότατη τη μονοκαλλιέργεια της οικονομικής διάστασης.

Την περίοδο 1973-1977 τίθεται σε εφαρμογή το πρώτο Πενταετές Πρόγραμμα Κοινωνικοοικονομικής Ανάπτυξης που βασίστηκε στο Σχέδιο Κοινωνικής και Οικονομικής Ανάπτυξης Μακροχρόνιας Προοπτικής 1973-1987 (ΚΕΠΕ 1991). Σε σχέση με τους τομείς στους οποίους εστιάζει η παρούσα εργασία, γίνεται αναφορά σε «ορθή εκμετάλλευση των φυσικών και άλλων διαθέσιμων πόρων και δεξιοτήτων με κατάλληλη αναπτυξιακή επέμβαση στις παραδοσιακές δραστηριότητες (κτηνοτροφία, δασοκομία, αλιεία, χειροτεχνία, τουρισμός, εξόρυξη ορισμένων σπάνιων υπεδάφινων πόρων) και προστασία και ανάδειξη των πολύτιμων αξιών του πολιτιστικού και φυσικού περιβάλλοντος». Ταυτόχρονα όμως, μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '70, εξακολουθούν να ισχύουν ρυθμίσεις που συντέλεσαν στην εγκατάλειψη των ορεινών περιοχών και στη συγκέντρωση του μεγαλύτερου μέρους του πληθυσμού στα μεγάλα αστικά κέντρα (ευνοϊκοί όροι δόμησης, ανοχή/άδεια αυθαίρετων οικισμών και επεκτάσεων βιομηχανιών και τουριστικών συγκροτημάτων κτλ.) (Ρόκος 1993).

3.2 Η επίδραση της ευρωπαϊκής πολιτικής και ιδίως της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής στην εθνική πολιτική γης για τον ορεινό αγροτικό χώρο

Η δεκαετία του '80, και ιδιαίτερα το δεύτερο μισό χαρακτηρίζεται από την αύξουσα επιρροή των ευρωπαϊκών πολιτικών. Το 1981 παρουσιάζεται από το Υπουργείο Γεωργίας ο πρώτος κατάλογος κατάταξης ορισμένων περιοχών της χώρας στις μειονεκτικές, σύμφωνα με την Οδηγία 268/75 της ΕΟΚ. Το Πενταετές Πρόγραμμα Κοινωνικοοικονομικής Ανάπτυξης της Χώρας 1978-1982, περιλαμβάνει μέτρα σχετικά με την Οδηγία (χρηματοδότηση κατά 40-50% έργων υδρευτικών, αρδευτικών, αντιπλημμυρικών, βελτίωσης βοσκοτόπων κτλ. και άμεσες χρηματικές παροχές στους αγρότες). Τα σχετικά μέτρα τα οποία εφαρμόστηκαν μέχρι το 1985, χαρακτηρίζονται από την προσπάθεια της Ελλάδας να προσαρμοστεί στις νέες συνθήκες που διαμορφώνονται και να καλύψει το υπόλοιπο τμήμα των απαιτούμενων δαπανών από εθνικούς πόρους. Οπωσδήποτε πάντως αρχίζει να διαμορφώνεται μια καινούρια πολιτική που δείχνει να ενδιαφέρεται για την αναζωογόνηση της ελληνικής περιφέρειας, παρά τις όποιες διοικητικές, διαχειριστικές, κτλ. εμπλοκές και ανεπάρκειες¹⁰ (Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. 2000).

Μετά το 1985 αρχίζει να κατανοείται και να διαδίδεται στην Ελλάδα μια έννοια της «ολοκληρωμένης ανάπτυξης» με την απόφαση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας να χρηματοδοτήσει τα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα (ΜΟΠ) (1986-1993). Στόχος των ΜΟΠ ήταν η χρηματοδότηση τοπικών-ολοκληρωμένων προγραμμάτων ανάπτυξης, με τα οποία ο αγροτικός τομέας θα συνδεόταν με τους άλλους τομείς και κλάδους σε τοπικό επίπεδο, ώστε να πολλαπλασιασθούν οι αναπτυξιακές επιδόσεις σε προϊόν και θέσεις εργασίας. Ακόμη και στο εσωτερικό του αγροτικού τομέα, σε κάθε οικονομική δραστηριότητα θα έπρεπε να ενισχύονται επιμέρους δράσεις οι οποίες θα αλληλοϋποστηρίζονταν και θα συνδέονταν με την εκπαίδευση, την κατάρτιση, τον πολιτισμό (π.χ. ανάδειξη της λαϊκής παράδοσης, κλπ.). Οι δημόσιοι και ιδιωτικοί φορείς που ήταν υπεύθυνοι για το σχεδιασμό και την υλοποίηση της σχετικής αναπτυξιακής προσπάθειας δεν μπόρεσαν να προσαρμοσθούν στη νέα αντίληψη για την ολοκληρωμένη ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών και συνεχίστηκε στην πράξη η εφαρμογή του μοντέλου της κλαδικής ανάπτυξης.

Οι δυσκολίες της εφαρμογής των ΜΟΠ δυστυχώς συνεχίστηκαν και κατά την εφαρμογή του 1ου Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης (ΚΠΣ) (1989-1993) και κατά την εφαρμογή του 2ου ΚΠΣ (1994-1999)¹⁰.

Η Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) αποτελεί πλέον, από τα μέσα της δεκαετίας του '80, το πρότυπο με βάση το οποίο χαράζεται η εθνική πολιτική γης στον αγροτικό χώρο και όσον αφορά στις ορεινές και μειονεκτικές περιοχές συνοψίζεται στην ενίσχυση ορισμένων σύγχρονων ή παραδοσιακών καλλιεργειών, στην ενίσχυση συγκεκριμένων κτηνοτροφικών και δασοκομικών τεχνικών και έργων και στην προώθηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού.

Η ΚΑΠ, δηλαδή το σύνολο των κανόνων που αφορούν στη διάρθρωση της γεωργίας και στη διακίνηση των αγροτικών προϊόντων μέσα στην Κοινότητα, διαμορφώθηκε με βάση τις κατευθύνσεις της Συνθήκης της Ρώμης και η εναρμόνιση των κρατών μελών με τις αρχές της είναι υποχρεωτική (Μαραβέγιας 1992).

Η γεωργική πολιτική της Κοινότητας έχει τους εξής ειδικούς αντικειμενικούς στόχους, όπως αναφέρεται στην Ενοποιημένη Απόδοση περί Ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, άρθρο 33 (πρώην άρθρο 39, Συνθήκη της Ρώμης) (Ευρωπαϊκή Ένωση 1997α, β):

α) Αύξηση της παραγωγικότητας της γεωργίας με την αξιοποίηση της τεχνικής προόδου, την εξασφάλιση ορθολογικής ανάπτυξης της γεωργικής παραγωγής, καθώς και την άριστη χρησιμοποίηση των συντελεστών παραγωγής και κυρίως του εργατικού δυναμικού.

- β) Εξασφάλιση κατ' αυτό τον τρόπο ενός δίκαιου βιοτικού επιπέδου στον γεωργικό πληθυσμό, κυρίως με την αύξηση του ατομικού εισοδήματος των εργαζομένων στη γεωργία.
- γ) Σταθεροποίηση των αγορών.
- δ) Εξασφάλιση του ανεφοδιασμού της αγοράς.
- ε) Διασφάλιση λογικών τιμών κατά τη διάθεση των προϊόντων στην κατανάλωση.

Στην αρχική μορφή της ΚΑΠ, η διακίνηση των προϊόντων οργανώθηκε με βάση την προτίμηση έναντι του εξωτερικού, την προοδευτική πραγματοποίηση ενιαίας αγοράς στο εσωτερικό της Κοινότητας και την κοινή χρηματοδοτική ευθύνη. Τα μέτρα αποσκοπούσαν δηλαδή, στη στήριξη των ενδοκοινοτικών προϊόντων και στην επίτευξη αυτάρκειας στην Κοινότητα. Στις αρχές της δεκαετίας του 1980 ως πρώτη προτεραιότητα τέθηκε η ανάγκη εξοικονόμησης πόρων από τον Κοινοτικό Προϋπολογισμό για στόχους περισσότερο αναπτυξιακούς (έρευνα, τεχνολογία κτλ). Οι διεθνείς πιέσεις (κυρίως από τις ΗΠΑ) στα πλαίσια της GATT (Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου, General Agreement on Tariffs and Trade) για μείωση της προστασίας της ΚΑΠ, λόγω των υπερβολικών εντάσεων στις διεθνείς αγορές αγροτικών προϊόντων, σε συνδυασμό με τη μείωση του πολιτικού βάρους των αγροτών ως ομάδας πίεσης (και ως ποσοστού εκλογικού σώματος), οδήγησαν τελικά στην μεταρρύθμιση της ΚΑΠ. Κρίθηκε σχετικά και επιβλήθηκε ότι η στήριξη και η προστασία της γεωργίας είναι αντίθετη με τις διατάξεις της GATT και ότι η κατάργηση των προστατευτικών μηχανισμών θα οδηγήσει στην αύξηση της παγκόσμιας ευημερίας (Μαραβέγιας 1992).

Η μεταρρύθμιση αυτή πραγματοποιήθηκε το 1999¹¹. Όπως αναφέρεται στο κείμενο της μεταρρύθμισης (European Commission 2000a, b) αλλά και στο Κεφάλαιο 14 της Agenda 21 (UN Commission for Sustainable Development 1992) το οποίο αναφέρεται στην «αιεφόρο γεωργία» και στην περιφερειακή ανάπτυξη, οι βασικές αρχές της νέας πολιτικής αγροτικής ανάπτυξης συνοψίζονται στην προώθηση και ανάδειξη του πολυλειτουργικού χαρακτήρα της γεωργίας, δηλαδή στον ποικίλο ρόλο της πέραν της παραγωγής ειδών διατροφής, στη διαφοροποίηση των γεωργικών δραστηριοτήτων προκειμένου να δημιουργηθούν νέες πηγές εισοδήματος και απασχόλησης, στην προώθηση της αποκέντρωσης και στην απλούστευση της σχετικής νομοθεσίας.

Ως στόχος της μεταρρύθμισης αναφέρεται ο «εκσυγχρονισμός» και η «βιωσιμότητα» του Ευρωπαϊκού γεωργικού τομέα στο μέλλον. Η μελέτη όμως των κατευθύνσεων και των μέτρων της αναθεωρημένης ΚΑΠ, οδηγεί στη διαπίστωση ότι έχουν γίνει υποχωρήσεις απέναντι στις διεθνείς πιέσεις για κατάργηση των προστατευτικών μηχανισμών. Επιπλέον, η εισαγωγή κάποιων προϊόντων (π.χ. βαμβάκι) από τρίτες χώρες είναι φθηνότερη για την Ε.Ε. απ' ότι η χορήγηση ενισχύσεων στα κράτη μέλη για την παραγωγή τους, με αποτέλεσμα να ασκούνται πιέσεις για μείωση της παραγωγής τέτοιων προϊόντων. Ταυτόχρονα παρατηρείται αύξηση των ενισχύσεων για παραγωγή κτηνοτροφικών προϊόντων και ιδιαίτερα προϊόντων που προέρχονται από βόειο κρέας, παραγωγικό κλάδο που παραπέμπει σε χώρες της Βορειοδυτικής Ευρώπης, οι οποίες κατ' εξοχήν στηρίζουν τη γεωργία τους σε αυτά τα προϊόντα. Τέλος, στην αναθεωρημένη ΚΑΠ γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στο περιβάλλον και σε γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα. Όλα τα πιο πάνω, αποτελούν τις βασικές διαφορές της αναθεωρημένης ΚΑΠ σε σχέση με ό,τι ίσχυε τα προηγούμενα χρόνια. Η αλλαγή πολιτικής και στόχων καθρεφτίζεται και στα μέτρα πολιτικής γης για τον αγροτικό χώρο, τα οποία αποσκοπούν στην συρρίκνωσή του, στην συσσώρευση γεωργικών εκμεταλλεύσεων μεγαλύτερου μεγέθους σε λιγότερα άτομα και στη μείωση των καλλιεργούμενων εκτάσεων, ιδιαίτερα όσον αφορά σε ορισμένα φυτικά είδη (π.χ. βαμβάκι, ελιά κ.α.).

Συγκεκριμένα, στην αναθεωρημένη ΚΑΠ εξαγγέλλονται τα εξής μέτρα αγροτικής ανάπτυξης¹¹ τα οποία αφορούν και στις ορεινές περιοχές και επηρεάζουν απολύτως οριακά τις σχετικές πολιτικές γης:

1. Επενδύσεις στις γεωργικές εκμεταλλεύσεις: Όσον αφορά στις μειονεκτικές περιοχές¹² οι κρατικές και κοινοτικές ενισχύσεις μπορούν να φτάνουν το 50% του όγκου των επιλέξιμων δαπανών, ενώ στις υπόλοιπες περιοχές το 40%. Στην περίπτωση που οι επενδύσεις πραγματοποιούνται από νέους γεωργούς οι ενισχύσεις είναι αυξημένες κατά 5%.
2. Ανθρώπινο δυναμικό: νέοι γεωργοί, πρόωρη συνταξιοδότηση, κατάρτιση: Τα μέτρα αυτά αφορούν στην ηλικιακή αναδιάρθρωση του αγροτικού πληθυσμού και την κατάρτισή του σε θέματα τα οποία συνδέονται με την προώθηση της ποιότητας και μεθόδους παραγωγής φιλικές προς το περιβάλλον.
3. Μειονεκτικές περιοχές: Συνεχίζεται η χορήγηση αντισταθμιστικών αποζημιώσεων και προστίθεται ένα νέο μέτρο που αφορά σε περιοχές που υπόκεινται σε περιβαλλοντικούς περιορισμούς¹³.
4. Δάση: Η στήριξη στη δασοκομία εντάσσεται στη δασοκομική στρατηγική που υιοθετήθηκε με στόχο τη διασφάλιση της προστασίας, της «αιεφόρου» διαχείρισης και της ανάπτυξης των δασών στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Σύμφωνα με την Ε.Ε., η στρατηγική αυτή αξιοποιεί το βασικό ρόλο των δασών από οικολογική, οικονομική και κοινωνική άποψη, δηλαδή αξιοποιεί τον πολυλειτουργικό ρόλο των δασών^{14,15}.
5. Μεταποίηση και εμπορία γεωργικών προϊόντων: Και σε αυτή την περίπτωση οι ενισχύσεις για επενδύσεις σε μειονεκτικές περιοχές είναι αυξημένες σε σχέση με άλλες περιοχές.
6. Γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα: Αυτά είναι υποχρεωτικά για τα κράτη-μέλη, αλλά παραμένουν προαιρετικά για τους γεωργούς, στους οποίους χορηγούνται ενισχύσεις με την υποχρέωση να ακολουθήσουν συγκεκριμένες γεωργικές πρακτικές για 5 χρόνια.
7. Διάφορα μέτρα για την ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών: Περιλαμβάνονται μέτρα όπως έγγειες βελτιώσεις, αναδασμοί, εμπορία γεωργικών προϊόντων ποιότητας, ανάπτυξη και βελτίωση των υποδομών κ.α.

Συγκεκριμένα οι διατάξεις οι οποίες αφορούν στην ανάπτυξη και την ενίσχυση των ορεινών περιοχών και τη δασοπονία παρατίθενται στους Πίνακες 1, 2 και 3, που ακολουθούν.

Πίνακας 1: Ισχύουσα Ευρωπαϊκή Νομοθεσία για τον καθορισμό των ορεινών και μειονεκτικών περιοχών στην Ελλάδα

Κανονισμός	Θέμα
75/268/ΕΟΚ	Οδηγία σχετικά με τη γεωργία στις ορεινές και άλλες μειονεκτικές περιοχές (1975)
81/645/ΕΟΚ	Οδηγία του Συμβουλίου της 20ής Ιουλίου 1981 περί του κοινοτικού καταλόγου των μειονεκτικών γεωργικών περιοχών κατά την έννοια της οδηγίας 75/268/ΕΟΚ (Ελλάδα)
83/339/ΕΟΚ	Οδηγία του Συμβουλίου της 9 ^{ης} Ιουλίου 1983 για την τροποποίηση της οδηγίας 81/645/ΕΟΚ περί του κοινοτικού καταλόγου των μειονεκτικών γεωργικών περιοχών κατά την έννοια της οδηγίας 75/268/ΕΟΚ (Ελλάδα)
85/148/ΕΟΚ	Οδηγία του Συμβουλίου της 29 ^{ης} Ιανουαρίου 1985 για την τροποποίηση της οδηγίας 81/645/ΕΟΚ περί του κοινοτικού καταλόγου των μειονεκτικών γεωργικών περιοχών κατά την έννοια της οδηγίας 75/268/ΕΟΚ (Ελλάδα)
89/588/ΕΟΚ	Οδηγία του Συμβουλίου της 23 ^{ης} Οκτωβρίου 1989 για την τροποποίηση της οδηγίας 81/645/ΕΟΚ περί του κοινοτικού καταλόγου των μειονεκτικών γεωργικών περιοχών κατά την έννοια της οδηγίας 75/268/ΕΟΚ (Ελλάδα)
93/66/ΕΟΚ	Οδηγία του Συμβουλίου της 19 ^{ης} Ιουλίου 1993 για την τροποποίηση της οδηγίας 81/645/ΕΟΚ περί του κοινοτικού καταλόγου των μειονεκτικών περιοχών κατά την έννοια της οδηγίας 75/268/ΕΟΚ (Ελλάδα)
94/516/ΕΚ	Απόφαση της Επιτροπής της 27 ^{ης} Ιουλίου 1994 η οποία τροποποιεί τα όρια των μειονεκτικών περιοχών στην Ελληνική Δημοκρατία στο πλαίσιο της οδηγίας 75/268/ΕΟΚ του Συμβουλίου

Πίνακας 2: Κοινωνικοδιαρθρωτικά κοινοτικά μέτρα που σχετίζονται με τον ορεινό αγροτικό χώρο

Κανονισμός	Θέμα
82//658/EOK	Απόφαση της Επιτροπής της 10 ^{ης} Σεπτεμβρίου 1982 περί εφαρμογής της μεταρρύθμισης των γεωργικών διαρθρώσεων στην Ελλάδα σύμφωνα με τον τίτλο II της οδηγίας 75/268/EOK του Συμβουλίου
82/1975/EOK	Κανονισμός του Συμβουλίου της 19 ^{ης} Ιουλίου 1982 για την επιτάχυνση της γεωργικής ανάπτυξης σε ορισμένες περιοχές της Ελλάδας
88/4073/EOK	Κανονισμός του Συμβουλίου της 19 ^{ης} Δεκεμβρίου 1988 για τροποποίηση του κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 1975/82 για την επιτάχυνση της γεωργικής ανάπτυξης σε ορισμένες περιοχές της Ελλάδας
98/235/EK	Απόφαση της Επιτροπής της 11 ^{ης} Μαρτίου 1998 για τη λειτουργία των συμβουλευτικών επιτροπών στον τομέα της κοινής γεωργικής πολιτικής
99/1257/EK	Κανονισμός του Συμβουλίου της 17 ^{ης} Μαΐου 1999 για τη στήριξη της αγροτικής ανάπτυξης από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Προσανατολισμού και Εγγυήσεων (ΕΓΤΠΕ) και για την τροποποίηση και κατάργηση ορισμένων κανονισμών
99/1750/EK	Κανονισμός της Επιτροπής της 23 ^{ης} Ιουλίου 1999 για τη θέσπιση λεπτομερών κανόνων εφαρμογής του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1257/1999 του Συμβουλίου για τη στήριξη της αγροτικής ανάπτυξης από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Προσανατολισμού και Εγγυήσεων (ΕΓΤΠΕ)
99/2603/EK	Κανονισμός της Επιτροπής της 9 ^{ης} Δεκεμβρίου 1999 για τη θέσπιση μεταβατικών κανόνων όσον αφορά τη στήριξη της αγροτικής ανάπτυξης που προβλέπεται από τον κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 1257/1999 του Συμβουλίου
00/2075/EK	Κανονισμός της Επιτροπής της 29 ^{ης} Σεπτεμβρίου 2000 για τροποποίηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1750/1999 σχετικά με τη θέσπιση λεπτομερών κανόνων εφαρμογής του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1257/1999 του Συμβουλίου για τη στήριξη της αγροτικής ανάπτυξης από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Προσανατολισμού και Εγγυήσεων (ΕΓΤΠΕ)

Πίνακας 3: Ισχύουσα Ευρωπαϊκή Νομοθεσία για τη διαχείριση των δασών

Κανονισμός	Θέμα
89/1615/ΕΟΚ	Κανονισμός του Συμβουλίου της 29 ^{ης} Μαΐου 1989 για τη θέσπιση Ευρωπαϊκού Συστήματος Δασικών Πληροφοριών και Επικοινωνίας (EFICS)
92/2158/ΕΚ	Κανονισμός του Συμβουλίου της 23 ^{ης} Ιουλίου 1992 για την πυροπροστασία των κοινοτικών δασών
94/804/ΕΚ	Κανονισμός της Επιτροπής της 11 ^{ης} Απριλίου 1994 περί ορισμένων λεπτομερών κανόνων εφαρμογής του κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 2158/92 του Συμβουλίου όσον αφορά τα συστήματα πληροφόρησης για τις πυρκαγιές των δασών
94/1091/ΕΚ	Κανονισμός της Επιτροπής της 29 ^{ης} Απριλίου 1994 που καθορίζει ορισμένες λεπτομέρειες εφαρμογής του κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 3528/86 του Συμβουλίου για την προστασία των δασών στην Κοινότητα από την ατμοσφαιρική ρύπανση
97/308/ΕΚ	Κανονισμός του Συμβουλίου της 17 ^{ης} Φεβρουαρίου 1997 για τροποποίηση του κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 2158/92 για την πυροπροστασία των κοινοτικών δασών
97/827/ΕΚ	Απόφαση της Επιτροπής της 9 ^{ης} Δεκεμβρίου 1997 που τροποποιεί την απόφαση 83/247/ΕΟΚ σχετικά με τη σύσταση συμβουλευτικής επιτροπής για την κοινοτική πολιτική στον τομέα της ξυλείας
99/1257/ΕΚ	Κανονισμός του Συμβουλίου της 17ης Μαΐου 1999 για τη στήριξη της αγροτικής ανάπτυξης από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Προσανατολισμού και Εγγυήσεων (ΕΓΤΠΕ) και για την τροποποίηση και κατάργηση ορισμένων κανονισμών
99/1727/ΕΚ	Κανονισμός της Επιτροπής της 28ης Ιουλίου 1999 για ορισμένες λεπτομέρειες εφαρμογής του κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 2158/92 του Συμβουλίου για την πυροπροστασία των κοινοτικών δασών
99/1750/ΕΚ	Κανονισμός της Επιτροπής της 23ης Ιουλίου 1999 για τη θέσπιση λεπτομερών κανόνων εφαρμογής του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1257/1999 του Συμβουλίου για τη στήριξη της αγροτικής ανάπτυξης από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Προσανατολισμού και Εγγυήσεων (ΕΓΤΠΕ)
399Υ0226(01)	Ψήφισμα του Συμβουλίου της 15ης Δεκεμβρίου 1998 για μια δασική στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Οι κανονισμοί του Πίνακα 1, αναφέρονται στην οριοθέτηση των ορεινών και μειονεκτικών περιοχών στον ελληνικό χώρο, για τον καθορισμό των περιοχών στις οποίες θα χορηγούνται αυξημένες ενισχύσεις και κίνητρα. Οι τροποποιήσεις αναφέρονται σε διεύρυνση του καταλόγου των ορεινών και μειονεκτικών περιοχών στην Ελλάδα. Η έλλειψη επαρκών και αξιόπιστων στοιχείων και πληροφοριών σχετικά με το φυσικό και το ανθρώπινο δυναμικό αυτών των περιοχών στη διάθεση της Ελληνικής κυβέρνησης, καθυστέρησε το χαρακτηρισμό τους από την Ε.Ε. ως ορεινές και μειονεκτικές και οδήγησε στην ψήφιση των τροποποιήσεων που αναφέρονται στον Πίνακα 1 μετά από συλλογή των απαραίτητων πληροφοριών και αίτηση του Ελληνικού κράτους ότι κι άλλες περιοχές πληρούν τα κριτήρια που θεσπίστηκαν από την Οδηγία 75/268/ΕΟΚ για να χαρακτηριστούν έτσι. Επισημαίνεται λοιπόν η έλλειψη και η ανάγκη ύπαρξης μιας Ολοκληρωμένης Βάσης Γνώσης η οποία να διαθέτει, να εμπλουτίζεται και να ανανεώνεται συστηματικά με αξιόπιστα και έγκυρα μετρητικά και ποιοτικά στοιχεία που αφορούν στις συνθήκες της φυσικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας των ορεινών και μειονεκτικών περιοχών της χώρας.

Οι κανονισμοί του Πίνακα 2, αφορούν στα κοινοτικά μέτρα που σχετίζονται με την αναδιάρθρωση ευρύτερα του ευρωπαϊκού αγροτικού χώρου. Πριν τη μεταρρύθμιση της ΚΑΠ οι διατάξεις που αναφέρονταν στη γεωργική «ανάπτυξη» των ορεινών και των μειονεκτικών περιοχών θεωρούσαν ότι αυτή έπρεπε να στηριχτεί στη βελτίωση των βοσκοτόπων, στην εκτροφή βοοειδών, προβατοειδών και αιγοειδών, στην ανάπτυξη αγροτικών υποδομών (ηλεκτρισμός, άρδευση, ύδρευση, διάφορες εγκαταστάσεις κλπ.) και σε τετριμμένα δασικά μέτρα (δεντροφυτεύσεις, κατασκευή δασικών δρόμων κλπ.). Αυτή τη στιγμή μεγαλύτερης σημασίας είναι ο Κανονισμός 1257/99 ο οποίος αποτελεί και ένα από τους βασικότερους Κανονισμούς της αναθεωρημένης ΚΑΠ. Οι γενικές κατευθύνσεις που διατυπώνονται για την ορεινή γεωργία, την κτηνοτροφία και τη δασοπονία αναφέρονται σε ενίσχυση των νέων επενδύσεων και της εγκατάστασης νέων γεωργών στις ορεινές περιοχές, παραγωγή και εμπορία προϊόντων ποιότητας¹⁶ από τις τοπικές ορεινές κοινωνίες και χρήση φιλικών προς το περιβάλλον γεωργικών πρακτικών. Επίσης αναγνωρίζεται ο πολυλειτουργικός ρόλος των δασών και η ανάγκη για μια ολοκληρωμένη πολιτική που δεν θα αντιμετωπίζει τη δασοκομία ξεχωριστά από τις υπόλοιπες γεωργικές δραστηριότητες και που θεωρεί τα δάση παράγοντα τήρησης των θεμελιωδών ισορροπιών για την προστασία του ορεινού περιβάλλοντος και με ιδιαίτερη συμβολή στη διαφύλαξη και ανάπτυξη της γεωργίας. Στην περίπτωση της γεωργίας ο όρος πολυλειτουργικότητα χρησιμοποιείται με τελείως διαφορετική έννοια απ' ό τι στην περίπτωση των δασών. Οι κατευθύνσεις της αναθεωρημένης ΚΑΠ στοχεύουν στην κατάργηση της καθαρής ιδιότητας του αγρότη και στη δημιουργία ενός νέου αγροτικού μοντέλου ζωής που θα συνδυάζει πολλές δραστηριότητες πέραν της παραγωγής, όπως βιοτεχνία, μεταποίηση ή αγροτουρισμό. Οι επακόλουθες τροποποιήσεις διευκρινίζουν κάποιες από τις διατάξεις του Κανονισμού 1257/99 και τροποποιούν κάποιες άλλες προκειμένου να διευκολυνθεί διοικητικά η εφαρμογή του (π.χ. μετατόπιση των προθεσμιών υποβολής των αιτήσεων για ενισχύσεις και των καταστάσεων των δαπανών του έτους από το κάθε κράτος μέλος στην Επιτροπή).

Αντίθετα με τα όσα ίσχυαν από τη δεκαετία του '80 στους τομείς της γεωργίας και της κτηνοτροφίας, μόνο πρόσφατα και συγκεκριμένα μετά την αναθεώρηση της ΚΑΠ, άρχισε να εφαρμόζεται κοινή πολιτική για την προστασία των δασών στην Ευρώπη. Οι παλαιότεροι Κανονισμοί οι οποίοι παρουσιάζονται στον Πίνακα 3, αφορούν σε συγκεκριμένες αποσπασματικές δράσεις και όχι σε Ολοκληρωμένη Πολιτική Γης για τη δασοπονία. Συγκεκριμένα η Ελλάδα από το 1992 κηρύχθηκε «περιοχή υψηλού κινδύνου» όσον αφορά στις πυρκαγιές και αποφασίστηκε η λήψη ειδικών μέτρων για την αντιμετώπιση του προβλήματος. Είναι προφανές ότι από τότε όχι μόνο δεν έχει σημειωθεί καμία απολύτως βελτίωση, αλλά όλο και περισσότερα στρέμματα δασικών εκτάσεων καίγονται και καταπατώνται κάθε χρόνο με την ανοχή του κράτους. Η δράση η οποία είχε εξαγγείλει η Ε.Ε. για τη δεκαετία 1992-2002 με στόχο την πυροπροστασία των δασών, ακόμα και αν είχε υλοποιηθεί σύμφωνα με τις θεωρητικές εξαγγελίες, είναι αμφίβολο κατά πόσο θα μπορούσε επιτύχει το στόχο της. Σύμφωνα με τις σχετικές διατάξεις, για την πυροπροστασία είναι αρκετή η δημιουργία μίας Βάσης Πληροφοριών η οποία στηρίζεται εξ' ολοκλήρου σε στατιστικά στοιχεία και παρατηρήσεις του παρελθόντος τα οποία θεωρούνται ικανά και επαρκή για να αποδώσουν τα αίτια και να συμβάλουν στην πρόβλεψη εκδήλωσης πυρκαγιών. Είναι ευνόητο ότι δεν μπορεί να υπάρξει Ολοκληρωμένη Πολιτική για την αντιμετώπιση του προβλήματος, εάν δεν υπάρχει συστηματική και διαχρονική χαρτογράφηση, καταγραφή, μελέτη και αξιοποίηση όλων των μετρητικών και ποιοτικών πληροφοριών που αφορούν στις συγκεκριμένες κάθε φορά συνθήκες της φυσικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας, οι οποίες αλληλεπιδρούν και επηρεάζουν την εμφάνιση τέτοιων φαινομένων στις ορεινές περιοχές. Το 1999 δημοσιεύτηκε Ψήφισμα του Συμβουλίου σύμφωνα με το οποίο αναγνωρίζεται η σημασία και ο πολυλειτουργικός ρόλος των δασών (στο πλαίσιο της αναθεωρημένης ΚΑΠ) και χαράσσεται ενιαία δασική στρατηγική στην Ε.Ε.

η οποία έχει ως βασικές αρχές τη «βιώσιμη» διαχείριση των δασών, τη συνεργασία ανάμεσα στα κράτη μέλη, την προώθηση των δασικών προϊόντων και την ανάγκη ενσωμάτωσης της δασικής πολιτικής σε όλες τις τομεακές κοινές πολιτικές (Κοινή Αγροτική Πολιτική, πολιτικές για το περιβάλλον, ενέργεια, εμπόριο, βιομηχανία, έρευνα και εσωτερική αγορά). Παραμένει να δούμε τα συγκεκριμένα μέτρα τα οποία θα εξαγγελθούν για την υλοποίηση της ενιαίας δασικής στρατηγικής και την αποτελεσματικότητά τους. Τονίζεται ότι τα μέτρα δεν είναι δεσμευτικά για τα κράτη-μέλη διότι η Συνθήκη για την Ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (Ευρωπαϊκή Ένωση 1997β) δεν προβλέπει ειδική κοινή δασική πολιτική.

Πάντως η ευρωπαϊκή πολιτική γης για την ανάπτυξη της ορεινής γεωργίας, κτηνοτροφίας και δασοπονίας, δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να χαρακτηριστεί ως ολοκληρωμένη. Δεν μπορεί για παράδειγμα να γίνεται λόγος για αναδιάρθρωση των γεωργικών εκμεταλλεύσεων και αυτή να αφορά μόνο στην ηλικιακή σύνθεση των αρχηγών και το μέγεθός τους, ενώ πουθενά δε δίνονται κατευθύνσεις π.χ. για αναδιρθρώσεις καλλιεργειών οι οποίες να στηρίζονται σε αξιόπιστες Ολοκληρωμένες Αποδόσεις (Integrated Surveys) της συγκεκριμένης πραγματικότητας των φυσικών και ανθρώπινων δυνάμεων και δυνατοτήτων της. Προκειμένου να δοθούν τέτοιου είδους κατευθύνσεις, προσαρμοσμένες στην ιδιαίτερη φυσική και κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα κάθε περιοχής, προϋποτίθεται ακριβής και αξιόπιστη καταγραφή, χαρτογράφηση και παρακολούθηση του ορεινού αγροτικού χώρου, δράση η οποία δεν αναφέρεται ως απαραίτητη ολοκληρωμένη υποδομή πριν από οποιαδήποτε εξαγγελία, τη στιγμή που θα έπρεπε να αποτελεί σημείο αναφοράς στο οποίο να βασίζεται οποιαδήποτε διάταξη σχετίζεται με την πολιτική γης και για τις ορεινές περιοχές.

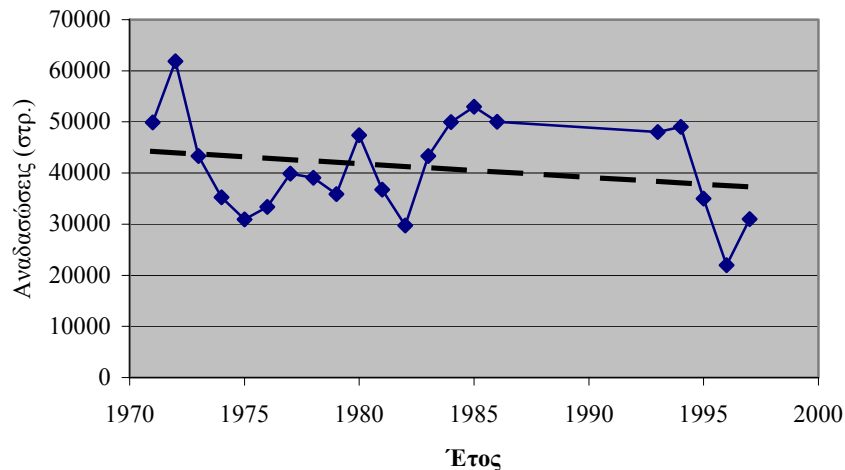
Η Ε.Ε., μέσα από σειρά Κανονισμών, εξαγγέλλει το γενικότερο πλαίσιο στο οποίο θα κινηθούν τα κράτη μέλη. Η εξειδίκευση των στόχων κατά περιοχή είναι εθνικό ζήτημα. Όπως όμως διαπιστώνεται, η εθνική πολιτική γης στον ορεινό αγροτικό χώρο αποτελεί πλέον απλή υιοθέτηση και αναπαραγωγή των κοινοτικών διατάξεων.

Ήδη αναφέρθηκε ότι αντίθετα με ότι ισχύει στη γεωργία και στην κτηνοτροφία, η δασική πολιτική στην Ελλάδα δεν ήταν από τα μέσα την δεκαετία του '80 αναπαραγωγή της ευρωπαϊκής πολιτικής, γεγονός που οφείλεται στο γεγονός ότι η κοινή ευρωπαϊκή δασική πολιτική διαμορφώθηκε και εντάχθηκε στην ΚΑΠ πιο πρόσφατα, ενώ μόνο τα τελευταία χρόνια αναγνωρίστηκε η διαλεκτική και η αλληλοεξαρτώμενη σχέση της με τη γεωργία και την κτηνοτροφία (Πίνακας 3, Ψήφισμα 399Υ0226(01)).

Έτσι την τελευταία 15ετία η δασική πολιτική εστιάζει σε εφαρμογή έργων προστασίας των δασών, αναδασώσεις, έργα υποδομής (δασική οδοποιία, διευθέτηση χειμάρρων), βελτίωσης των δασικών βοσκοτόπων, ενίσχυση της μη δημόσιας δασοπονίας και μελέτες οι οποίες αφορούν κυρίως στο δασικό κτηματολόγιο¹⁷ (ΚΕΠΕ 1989).

Όσον αφορά στις αναδασώσεις, το πιο ευρέως διαδεδομένο μέτρο για την προστασία των δασών (χαρακτηριστικό της κατασταλτικής κι όχι προληπτικής πολιτικής για τα δάση), τα στοιχεία του ΚΕΠΕ (1989) και του Υπουργείου Γεωργίας δείχνουν διαχρονικά μείωση των στρεμμάτων των αναδασωτέων εκτάσεων (Βλ. Διάγραμμα 1). Με τη διάστικτη γραμμή εικονίζεται η γραμμή τάσης της καμπύλης.

Αποδεικνύεται ότι παρά την αύξηση των καταπατήσεων και των πυρκαγιών οι αναδασώσεις όλο και μειώνονται σε έκταση, παρά το γεγονός ότι στην ιστοσελίδα του Υπουργείου Γεωργίας³ επισημαίνεται ότι η αναδάσωση 100.000 στρ. ετησίως θα μπορούσε να αποτελέσει εφικτό στόχο.

Διάγραμμα 1: Εκτελεσθέντα έργα αναδασώσεων σε στρέμματα (ΚΕΠΕ 1989, Υπουργείο Γεωργίας)

Συνολικά, απ' όλα όσα αναφέρθηκαν στα κεφάλαια 3.1 και 3.2, μπορεί κανείς να σχολιάσει ότι μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '60 η πολιτική γης για την ανάπτυξη των ορεινών περιοχών όχι μόνο ήταν ουσιαστικά ανύπαρκτη, αλλά και τα διάφορα μέτρα πολιτικής γης τα οποία λαμβάνονταν κατά καιρούς και είχαν αντίκτυπο και στην ανάπτυξη των ορεινών περιοχών, αν δεν ήταν απολύτως αρνητικά γι' αυτές και δεν οδηγούσαν στη συνέχιση της εγκατάλειψής τους (συνειδητή ενίσχυση της συγκέντρωσης και συγκεντροποίησης πληθυσμών, κεφαλαίων και παραγωγικών, κοινωνικών, πολιτισμικών δραστηριοτήτων και δυνατοτήτων κυρίως στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη, πολύπλευρη ενίσχυση της αστυφιλίας και της μετανάστευσης κλπ.) ήταν ευκαιριακά, αποσπασματικά και συνήθως εξυπηρετούσαν συγκεκριμένες πολιτικές σκοπιμότητες εκλογικής πελατείας. Το δεύτερο μισό της δεκαετίας του '70 και κυρίως η δεκαετία του '80 χαρακτηρίζονται από προσπάθειες οι οποίες εστιάζουν στην περιφερειακή ανάπτυξη, παρά τις αδυναμίες και τα προβλήματά τους. Από το 1985 και ιδιαίτερα τη δεκαετία του '90 η επιρροή της ΕΟΚ/Ε.Ε. είναι τόσο ισχυρή ώστε σταδιακά χάνεται κάθε ίχνος εθνικής πολιτικής όσον αφορά στον αγροτικό τομέα, διαπίστωση που επαληθεύεται στο έπακρον τη δεκαετία που διανύουμε τώρα, στην οποία βρίσκεται σε ισχύ το 3^ο Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης. Επιπλέον, με την πάροδο του χρόνου ο όρος «ολοκληρωμένη ανάπτυξη του αγροτικού χώρου / της υπαίθρου» συναντάται όλο και περισσότερο σε διεθνείς και εθνικές εξαγγελίες για αγροτική ανάπτυξη, ως ισότιμος όμως στις περισσότερες περιπτώσεις με αυτόν της «βιώσιμης ανάπτυξης», στην οποία όμως πυρήνας είναι ο οικονομικός ανταγωνισμός και η οικονομική βιωσιμότητα και μεγέθυνση, γεγονός που αποδεικνύεται από τη μέχρι τώρα ακολουθούμενη πολιτική στο «όνομα» της βιώσιμης ανάπτυξης (Ρόκος 1998, 1999). Τα περιβαλλοντικά μέτρα, αποτελούν προς το παρόν τμήματα της πολιτικής αυτής και δεν είναι εξαρχής εναρμονισμένα με τα προτεινόμενα μέτρα πολιτικής γης για τις ορεινές περιοχές. Συνεπώς η αδυναμία της μέχρι τώρα ακολουθούμενης πολιτικής η οποία την απομακρύνει από το όραμα της αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης (Ρόκος 1980, 1993, 1994, 1998, 1999), εστιάζεται στην αποσπασματικότητα των μέτρων της και στην χάραξη ενιαίας πολιτικής για κάθε ευρωπαϊκή αγροτική ή ορεινή περιοχή, με ηθελημένη ή μη αγνόηση των συγκεκριμένων δυνάμεων, δυνατοτήτων αλλά και προβλημάτων της φυσικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας και των φυσικών και πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων της.

3.3 Πολιτική γης για την ανάπτυξη του ορεινού αγροτικού χώρου για την περίοδο 2000-2006

Στο Σχέδιο Περιφερειακής Ανάπτυξης για τον Πρωτογενή Τομέα: 2000-2006 (Υπουργείο Γεωργίας 1999) αναγνωρίζονται τα προβλήματα των ορεινών περιοχών και η αναποτελεσματική μέχρι τώρα αντιμετώπισή τους και αναφέρεται ως κλειδί για την αντιμετώπισή τους η τοπική ανάπτυξη και ο προσδιορισμός των μικροπεριφερειών με τα μεγαλύτερα προβλήματα, των ιδιαιτεροτήτων τους και τα συγκριτικά τους πλεονεκτήματα. Πρόσφατα ανακοινώθηκε από το Υπουργείο Γεωργίας το Σχέδιο Αγροτικής Ανάπτυξης 2000-2006¹⁸ στο οποίο δίδεται ιδιαίτερη έμφαση στην ανάπτυξη των ορεινών και μειονεκτικών περιοχών της χώρας. Τα μέτρα τα οποία εξαγγέλλονται είναι πλήρως εναρμονισμένα με τους Κοινοτικούς Κανονισμούς και πλην ελαχίστων εξαιρέσεων μένουν στις γενικές κατευθύνσεις που δίνει η Ευρωπαϊκή Ένωση, χωρίς να εξειδικεύονται τα μέτρα ανά περιοχή, παρά τις προηγούμενες εξαγγελίες, για ανάγκη επίλυσης των προβλημάτων με βάση «μικροπεριφέρειες».

Το βασικότερο μέτρο και για την επόμενη εξαετία αποτελεί η χορήγηση ετησίως εξισωτικής αποζημίωσης σε 180.000 γεωργοκτηνοτρόφους μόνιμους κάτοικους των περιοχών αυτών και στους μετακινούμενους κτηνοτρόφους ως αντιστάθμισμα της απώλειας εισοδήματος την οποία υφίστανται από την επίδραση των μόνιμων φυσικών μειονεκτημάτων που επικρατούν στις περιοχές αυτές. Οι εξισωτικές αποζημιώσεις είναι αυξημένες στις ορεινές, σε σχέση με άλλες μειονεκτικές περιοχές, ενώ οι ενισχύσεις αυξάνονται επιπλέον στην περίπτωση νέων γεωργών, ιδιαίτερα εάν έχουν πράσινο πιστοποιητικό και «βιώσιμη» εκμετάλλευση^{19,20}.

Στην αναθεωρημένη Κοινή Αγροτική Πολιτική, αναφέρεται ως μία από τις βασικές αρχές ο πολυλειτουργικός χαρακτήρας της γεωργίας, δηλαδή ο ποικίλος ρόλος της, πέραν της παραγωγής ειδών διατροφής. Αυτό αντικατοπτρίζεται στο ύψος των ενισχύσεων. Υψηλότερων ενισχύσεων όσον αφορά στις καλλιέργειες τυγχάνουν οι ζωοτροφές για πώληση, τα αρωματικά και φαρμακευτικά φυτά, τα ψυχανθή και σιτηρά και τα είδη εκτός διατροφής. Οι λοιπές καλλιέργειες, τυγχάνουν της μισής αποζημίωσης και ανάμεσα σ' αυτές είναι και η ελιά, η οποία όπως αναφέρθηκε αποτελεί την πιο εκτεταμένη ορεινή καλλιέργεια. Τα μέτρα αυτά αποτελούν μέρος της ευρύτερης κοινοτικής πολιτικής γης η οποία στοχεύει στη μείωση των καλλιεργούμενων εκτάσεων ελιάς, έστω κι αν αποτελεί καλλιέργεια προσαρμοσμένη στις ορεινές ελληνικές συνθήκες. Πολύ ψηλές ενισχύσεις δίνονται στους βοσκότοπους με συγκομιζόμενες τροφές για αυτοκατανάλωση. Το μέτρο αυτό θα μπορούσε να ενισχύσει σημαντικά την ελληνική κτηνοτροφία, να αμβλύνει το χάσμα ανάμεσα στην γεωργική και την κτηνοτροφική παραγωγή στην Ελλάδα και παράλληλα να μειώσει την εξάρτηση των ορεινών περιοχών από τις πεδινές για την προμήθεια ζωοτροφών, δεδομένου ότι λαμβάνονται κατάλληλα μέτρα και δίνονται κατευθύνσεις για ορθολογική διαχείριση των βοσκοτόπων.

Ένα άλλο μέτρο το οποίο σχετίζεται άμεσα με τις ορεινές περιοχές είναι αυτό της πρόωρης συνταξιοδότησης, για τη βελτίωση της ηλικιακής σύνθεσης των αγροτών. Η ενίσχυση η οποία χορηγείται είναι αυξημένη εάν οι δικαιούχοι του προγράμματος επιλέξουν να μεταβιβάσουν τη γεωργική τους εκμετάλλευση σε διάδοχο γεωργό ηλικίας μέχρι 30 ετών. Παράλληλα επιδιώκεται και η αναδιάρθρωση του μεγέθους των εκμεταλλεύσεων αφού ως προϋπόθεση τίθεται το μέγεθος να είναι τουλάχιστον 30 στρ. ξηρικής καλλιέργειας ή ισοδύναμής της (βλ. Πίνακα 4).

Πίνακας 4: Ελάχιστο μέγεθος γεωργικής εκμετάλλευσης για ένταξη στο πρόγραμμα της πρόωρης συνταξιοδότησης

ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΕΣ (είδος)	ΕΚΤΑΣΗ (Σε στρ.)
Ξηρικές	30
Ποτιστικές	12
Καπνά	6 (+ ποσόστωση)
Δενδρώδεις καλλιέργειες	12
Αμπέλια	6

Πηγή: Σχέδιο Αγροτικής Ανάπτυξης 2000-2006, Υπουργείο Γεωργίας 1999.

Επίσης ορίζονται τα 50 στρ. ξηρικής καλλιέργειας ή ισοδύναμής της, ως ελάχιστο μέγεθος «βιώσιμης» γεωργικής εκμετάλλευσης. Ως εκ τούτου, εφόσον η γεωργική εκμετάλλευση του αποχωρούντος γεωργού είναι μικρότερη των 50 στρ. ξηρικής καλλιέργειας ή ισοδύναμής της, ο διάδοχος γεωργός θα πρέπει άμεσα, με την ανάληψη της αρχηγίας της γεωργικής εκμετάλλευσης, να την επεκτείνει και να την φθάσει τουλάχιστον στο παραπάνω μέγεθος. Το πρόβλημα εξακολουθεί όμως να είναι ο τρόπος με τον οποίο θα εξασφαλιστεί ότι μελλοντικά η εκμετάλλευση θα παραμείνει ενιαία και δεν θα διασπαστεί εκ νέου. Σύμφωνα με σχετική απόφαση, ο δικαιούχος υποχρεούται να διατηρήσει την εκμετάλλευσή του στην κατηγορία των βιώσιμων εκμεταλλεύσεων (όπως αυτή ορίστηκε προηγουμένως) για διάστημα τουλάχιστον 10 ετών από την ημερομηνία υπογραφής της σύμβασης^{21,22}. Το χρονικό αυτό διάστημα δεν φαίνεται να είναι αρκετό για να εξασφαλίσει την αποφυγή εκ νέου διάσπασης της γεωργικής εκμετάλλευσης. Πέρα από αυτό, η αύξηση του μεγέθους των ορεινών γεωργικών εκμεταλλεύσεων στα 50 στρ. φαίνεται δύσκολα πραγματοποιήσιμος στόχος σε σχέση με την ελληνική πραγματικότητα, από τη στιγμή που όπως ήδη αναφέρθηκε, το μέσο μέγεθος των ορεινών γεωργικών εκμεταλλεύσεων είναι 33 στρ., τα οποία μάλιστα αναφέρονται στο μέσο μέγεθος του συνόλου κάθε γεωργικής εκμετάλλευσης η οποία είναι κατά μέσο όρο (λόγω γεωμορφολογίας και μεγάλου και ραγδαία εναλλασσόμενου τοπογραφικού αναγλύφου) διασπασμένη σε 6,8 αγροτεμάχια. Ακόμα όμως κι αν κάτι τέτοιο ήταν εφικτό, στις ορεινές σε αντίθεση με άλλες περιοχές, ένα τέτοιο μέτρο πολιτικής γης, ίσως τελικά να μην έχει κανένα αποτέλεσμα αφού στη συγκεκριμένη περίπτωση πρώτη προτεραιότητα είναι η εξασφάλιση της ύπαρξης νέων καλλιεργητών και εργατικού δυναμικού, ενώ πολύ μικρότερης σημασίας είναι ο πολυτεμαχισμός των γεωργικών εκμεταλλεύσεων, ιδιαίτερα όταν δεν μπορεί (και δεν πρέπει) να τεθεί ως στόχος η μεγιστοποίηση της παραγωγής και των αποδόσεων. Κάτι τέτοιο, δηλαδή πολιτική γης που στοχεύει στη μεγιστοποίηση των αποδόσεων, θα ενέτεινε τα προβλήματα του ορεινού χώρου γιατί από τη μία θα αύξανε τις απαιτήσεις σε εργατικά χέρια και αγορές (επομένως κάθε άλλο παρά θα διασφαλιζόταν η βιωσιμότητα των γεωργικών εκμεταλλεύσεων) και από την άλλη θα οδηγούσε σε σημαντική υποβάθμιση του ευαίσθητου ορεινού φυσικού περιβάλλοντος.

Τα προγράμματα πρόωρης συνταξιοδότησης πραγματοποιούνται παράλληλα με προγράμματα ενίσχυσης νέων αγροτών, ηλικίας κάτω των 40 ετών²³. Τα κίνητρα είναι αυξημένα στην περίπτωση εγκατάστασης σε ορεινές και μειονεκτικές περιοχές²⁴ και οι προϋποθέσεις λιγότερο αυστηρές για την ενίσχυση νέων που κατοικούν στις περιοχές αυτές^{25,26}. Τα κίνητρα είναι ακόμα πιο αυξημένα στην περίπτωση που οι γεωργικές εκμεταλλεύσεις συμπεριλάβουν τουριστικά και βιοτεχνικά κτίσματα^{27,28,29}. Και σε αυτή την

περίπτωση οι δικαιούχοι αναλαμβάνουν 10ετή υποχρέωση να παραμείνουν μόνιμοι κάτοικοι του τόπου και αρχηγοί της εκμετάλλευσης για την οποία ενισχύθηκαν, χρονικό διάστημα που είναι αμφίβολο κατά πόσο μπορεί να αποτρέψει την εγκατάλειψη των ορεινών περιοχών και να εξασφαλίσει τη συνέχιση αξιοποίησης της εκμετάλλευσης και από τις επόμενες γενιές.

Τέλος, σημαντικό ρόλο στη χάραξη πολιτικής γης στις ορεινές περιοχές διαδραματίζουν τα αποκαλούμενα «Γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα». Οι διάφορες δράσεις οι οποίες εντάσσονται σε αυτά και σχετίζονται με τις ορεινές περιοχές είναι η βιολογική γεωργία και κτηνοτροφία, η εκτατικοποίηση της κτηνοτροφίας, η μακροχρόνια παύση εκμετάλλευσης γεωργικών γαιών και το πρόγραμμα απειλούμενων αυτοχθόνων φυλών αγροτικών ζώων.

Όπως αναφέρεται και στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Αγροτική Ανάπτυξη – Ανασυγκρότηση της Υπαιθρου 2000-2006»^{30,31} οι περιοχές στις οποίες οι συνθήκες ευνοούν τη βιολογική γεωργία είναι οι νησιωτικές, ορεινές και μειονεκτικές. Για την ένταξη σε προγράμματα βιολογικής καλλιέργειας καθορίζονται τα εξής επιπλέον κριτήρια:

- Ιεραρχούνται ως πρώτης προτεραιότητας περιοχές, εκείνες στις οποίες διατηρούνται τα φυσικά ή τεχνητά διαχωριστικά όρια των αγροτεμαχίων (φυτοφράκτες, ξερολιθιές). Συνήθως αυτές είναι περιοχές στις οποίες δεν έχει πραγματοποιηθεί αναδάσμος,
- Οι περιοχές με σχετική απομόνωση από ζώνες εντατικής γεωργίας,
- Οι περιοχές οι οποίες περιβάλλονται ή γειτνιάζουν με φυσικές ζώνες (δάση, δασικές εκτάσεις, υγρότοπους).

Επίσης προτεραιότητα έχουν οι περιοχές του Δικτύου «Φύση 2000», παραποτάμιες³², παραλίμνιες³³, παράκτιες³⁴ κλπ. Προϋποθέσεις υπάρχουν και όσον αφορά στο μέγεθος της εκμετάλλευσης που θα ενταχθεί στο Πρόγραμμα, ανάλογα με το καλλιεργούμενο είδος.

Οι πιο πάνω προϋποθέσεις φαίνεται να ευνοούν την ένταξη παραγωγών από ορεινές περιοχές σε προγράμματα για παραγωγή βιολογικών προϊόντων. Από την άλλη πλευρά οι ενισχύσεις ποικίλλουν αναλόγως της καλλιέργειας, με τα μεγαλύτερα ποσά να δίνονται στα εσπεριδοειδή, των οποίων η καλλιέργεια δεν ευνοείται στις ορεινές περιοχές, ενώ για την καλλιέργεια ελαιώνων αντιστοιχεί το 25-44% των ενισχύσεων που δίνονται για καλλιέργεια βιολογικών εσπεριδοειδών. Για τα δε σιτηρά το αντίστοιχο ποσοστό είναι 14-20%.

Όσον αφορά στην βιολογική κτηνοτροφία, σημαντικές ενισχύσεις δίδονται στον κλάδο της αιγοπροβατοτροφίας που είναι και ο κύριος κτηνοτροφικός κλάδος των ορεινών περιοχών. Ανάμεσα στις περιοχές προτεραιότητας για την εφαρμογή του μέτρου, αναφέρονται η Πίνδος η οποία συγκεντρώνει τον μεγάλο όγκο της κτηνοτροφίας της χώρας, ο Ψηλορείτης και τα Λευκά Όρη στην Κρήτη, τα όρη της Δυτικής Μακεδονίας και ο Έβρος.

Ένα πρόγραμμα του οποίου η συνέχεια εξαγγέλλεται στο Σχέδιο Αγροτικής Ανάπτυξης 2000-2006 είναι αυτό της «Μακροχρόνιας παύσης εκμετάλλευσης γεωργικών γαιών». Στις ορεινές περιοχές δίνεται προτεραιότητα για ένταξη στο πρόγραμμα με στόχο «τη δημιουργία βιοτόπων/φυσικών πάρκων σε ένα πλαίσιο οικοτουριστικής ανάπτυξης, η οποία θα συμβάλλει στη διαφοροποίηση των οικονομικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων της περιοχής και μπορεί να δημιουργήσει προϋποθέσεις αναθέρμανσης της τοπικής οικονομίας και φραγμό στην παραπέρα εγκατάλειψη και πληθυσμιακή απερίμωση, η οποία με τη σειρά της εγκυμονεί σοβαρούς κινδύνους για την υποβάθμιση και καταστροφή του περιβάλλοντος στις περιοχές αυτές». Από αυτό, αλλά και από άλλα αντίστοιχα μέτρα και αποφάσεις (π.χ. κίνητρα για εγκατάσταση νέων αγροτών που αναφέρθηκαν προηγουμένως), διαφαίνεται η πολιτική αντίληψη που θεωρεί τον οικο/αγροτουρισμό ως την εύκολη λύση που μπορεί να βρει σε όλες τις περιπτώσεις εφαρμογή για την αντιμετώπιση των προβλημάτων των μειονεκτικών και προβληματικών περιοχών, χωρίς να έχουν προηγηθεί μελέτες που να αφορούν στη φυσική και κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα κάθε περιοχής, στην οποία και θα έπρεπε να βασίζονται όλοι οι αναπτυξιακοί σχεδιασμοί.

Τέλος, στο πλαίσιο των γεωργοπεριβαλλοντικών μέτρων, ορίζονται οι Κώδικες Ορθής Γεωργικής Πρακτικής (Κ.Ο.Γ.Π), δηλαδή μέτρα τα οποία σχετίζονται με τη διαχείριση και

εκμετάλλευση της γεωργικής γης με εφαρμογή γεωργικών πρακτικών που είναι αυστηρότερες από τις συνήθως εφαρμοζόμενες, με στόχο τον περιορισμό των περιβαλλοντικών οχλήσεων σε ιδιαίτερα ευαίσθητα οικοσυστήματα και περιοχές. Ο αγρότης ο οποίος θα ενταχθεί στο πρόγραμμα δεσμεύεται για μια πενταετία να εφαρμόσει συγκεκριμένες γεωργικές πρακτικές, ανάμεσα στις οποίες περιλαμβάνονται:

- η εφαρμογή κατάλληλου συστήματος άρδευσης με βάση την κλίση και τον τύπο του εδάφους. Σε ελαφρά εδάφη και σε εδάφη με κλίσεις > 6% θα πρέπει εφαρμόζεται στάγδην άρδευση, εάν το επιτρέπει η καλλιέργεια,
- η αποφυγή χρήσης φυτοπροστατευτικών προϊόντων σε απόσταση δύο μέτρων από όχθες υδάτινων όγκων (ποταμών, λιμνών, διωρύγων ή καναλιών άρδευσης ή στράγγισης) και ενός μέτρου από φυσικούς χώρους, φυτοφράκτες και δάση,
- συγκεκριμένες αμειψισπορές οι οποίες αναφέρονται στο Σχέδιο Αγροτικής Ανάπτυξης 2000-2006 (Υπουργείο Γεωργίας 1999) και
- η λήψη μέτρων που εξασφαλίζουν την βιοποικιλότητα και σχετίζονται με το αγροτικό τοπίο, π.χ. τη διατήρηση ακαλλιέργητου χώρου ενός μέτρου ανάμεσα σε αγροτεμάχια όμορων εκμεταλλεύσεων, ο οποίος μπορεί να έχει τη μορφή ακαλλιέργητου περιθωρίου, μιας σειράς δέντρων ή φυτοφράκτη αποτελούμενου από θάμνους και δέντρα. Επίσης, για τη διατήρηση της βιοποικιλότητας θεωρείται αρκετή η μη εφαρμογή ζιζανιοκτόνων σε απόσταση ενός μέτρου από τα όρια των φυτοφρακτών. Τέλος, απαγορεύεται η καλλιέργεια εκτάσεων οι οποίες αποκαλύπτονται από την υποχώρηση υδάτινων αποδεκτών σε περιόδους ξηρασίας, εκτός και αν υπάρχει νόμιμη άδεια, οπότε στην περίπτωση αυτή, η καλλιέργεια επιτρέπεται χωρίς χρήση λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων.

Αντίστοιχα, χορηγούνται αποζημιώσεις σε κτηνοτρόφους που εντάσσονται σε αγροπεριβαλλοντικά προγράμματα για την ορθή διαχείριση ημιορεινών και ορεινών βοσκοτόπων.

Από τους πιο πάνω περιορισμούς φαίνεται ότι η Ελλάδα προσπαθεί να εναρμονιστεί με την Ευρωπαϊκή περιβαλλοντική πολιτική, τα μέτρα όμως δεν μπορούν να χαρακτηριστούν παρά ελλιπή. Η προστασία για παράδειγμα των δασών από τις γεωργικές πρακτικές δεν εξασφαλίζεται εάν δεν χρησιμοποιηθούν φυτοφάρμακα σε απόσταση ενός μέτρου και η βιοποικιλότητα δεν προστατεύεται με την ακαλλιέργεια μιας ζώνης πλάτους ενός μέτρου. Η ολοκληρωμένη προστασία του φυσικού περιβάλλοντος θα απαιτούσε ήπιες φυσικά μεθόδους καλλιέργειας όπως είναι αυτές οι οποίες εξαγγέλλονται και την οριοθέτηση πιθανόν μιας σημαντικής ζώνης ανάμεσα στις καλλιέργειες και το δάσος, στην οποία χωρίς την επέμβαση του ανθρώπου, η φυσική βλάστηση θα αποκαταστήσει τη «γέφυρα» ανάμεσα στο ανθρωπογενές (γεωργικές εκμεταλλεύσεις) και το φυσικό (δασικές εκτάσεις) περιβάλλον.

Επιπλέον, αν και χρησιμοποιείται ο όρος «ολοκληρωμένη ανάπτυξη της υπαίθρου / του αγροτικού χώρου», τα μέτρα περιορίζονται σε όσα αναφέρθηκαν προηγουμένως (εγκατάσταση νέων αγροτών, ενημέρωση-πληροφόρηση του αγρότη, ενθάρρυνση επενδύσεων και ανάπτυξη συμπληρωματικών ή εναλλακτικών οικονομικών δραστηριοτήτων, ορθολογική διαχείριση των φυσικών πόρων, διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς), ενώ στα σχέδια δεν προβλέπονται εγγειοβελτιωτικά για παράδειγμα έργα που θα δημιουργήσουν τις κατάλληλες υποδομές για την ανάπτυξη των ορεινών περιοχών. Αλλά και στις περιπτώσεις στις οποίες δίδονται επιπλέον ενισχύσεις για την εκτέλεση έργων υποδομής, παράλληλα με την άσκηση ορθής γεωργικής πρακτικής, οι κατευθύνσεις είναι πολύ γενικές και δημιουργούν αμφιβολίες για το κατά πόσο θα υπάρξουν ουσιαστικά αποτελέσματα³⁵. Επιπλέον τα μέτρα για τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και παράδοσης στον αγροτικό χώρο, φαίνεται να περιορίζονται στην ενθάρρυνση μονάδων παραγωγής και εμπορίας παραδοσιακών προϊόντων και στη στέγασή τους σε παραδοσιακά κτίρια. Γενικά, τα μέτρα εστιάζονται στην ανάπτυξη εναλλακτικών δραστηριοτήτων στις ορεινές περιοχές (π.χ.

αγροτουρισμός, βιοτεχνία, μεταποίηση), χωρίς προηγούμενη μελέτη των φυσικών και κοινωνικοοικονομικών ιδιοτήτων των επιμέρους ορεινών περιοχών, για την εξασφάλιση της βιωσιμότητας τέτοιου είδους δραστηριοτήτων.

Η δασοκομία αποτελεί σημαντικό τμήμα του ελληνικού αγροτικού χώρου, το οποίο δεν είναι δυνατό να ξεετάζεται ξεχωριστά από τις άλλες αγροτικές δραστηριότητες, δηλαδή τη γεωργία και τη κτηνοτροφία. Στο Σχέδιο Αγροτικής Ανάπτυξης 2000-2006, ένα από τα μέτρα αναφέρεται σε δασώσεις γεωργικών γαιών και αφορά κυρίως στις ορεινές και ημιορεινές περιοχές, για «την ανάπτυξη των δασικών πόρων και την αειφόρο διαχείριση των δασών». Οι ενισχύσεις δίνονται σε ενδιαφερόμενους οι οποίοι δεν εντάσσονται σε πρόγραμμα πρόωρης συνταξιοδότησης και δεν ασχολούνται με φύτευση χριστουγεννιάτικων δέντρων και δίδονται κατευθύνσεις για φύτευση συγκεκριμένων δασικών ειδών. Τα δασικά είδη τα οποία εντάσσονται στο Πρόγραμμα είναι κυρίως πλατύφυλλα, τα οποία είναι ανθεκτικά στις δασικές πυρκαγιές. Κάτω από ειδικές προϋποθέσεις προτείνονται είδη ευκαλύπτων στο πλαίσιο προγραμμάτων ενεργειακής πολιτικής (π.χ. παραγωγή βιομάζας κλπ.). Το μέτρο αφορά στη δάσωση συγκεκριμένων γαιών όπως:

- αρόσιμες γαίες, με σιτηρά όσπρια και λαχανικά, γεώμηλα, σακχαρότευτλα, σκαλιστικά φυτά, βιομηχανικά φυτά, καλλιέργειες θερμοκηπίου, καλλωπιστικά φυτά, κτηνοτροφικά φυτά και γαίες υπό καθεστώς αγρανάπαυσης για διάστημα μέχρι δύο έτη (στην κατηγορία 'γαίες υπό καθεστώς αγρανάπαυσης' υπάγονται γαίες αμεινισποράς που δεν παρέχουν συγκομιδή για χρονικό διάστημα μέχρι δύο έτη),
- γαίες οι οποίες έχουν σπαρθεί για την παραγωγή χλωρής λίπανσης,
- λιβάδια και εκτάσεις που χρησιμοποιούνται ως μόνιμοι βοσκότοποι,
- μόνιμες καλλιέργειες (οπωροφόρα δένδρα και σαρκώδεις καρποί, εσπεριδοειδή, ελαιώνες, φυτώρια, κλπ).

Τέλος δίνονται αναλυτικές οδηγίες για τη διαχείριση των δασωμένων εκτάσεων. Το συγκεκριμένο μέτρο πολιτικής αποτελεί σημαντική προσπάθεια για την αειφόρο διαχείριση των ορεινών δασικών εκτάσεων, δεδομένου ότι μέχρι το 2006 θα έχει υλοποιηθεί όπως προβλέπεται.

Επίσης θα συνεχιστεί η προσπάθεια διευθέτησης των χειμάρρων και η διάνοιξη δασικών δρόμων και η προσπάθεια διαχείρισης των δασικών βοσκοτόπων.

Στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Αγροτική Ανάπτυξη – Ανασυγκρότηση της Υπαίθρου 2000-2006» (Υπουργείο Γεωργίας 2001) ο Άξονας Προτεραιότητας 2 αναφέρεται σε «Παρεμβάσεις στο επίπεδο μεταποίησης και εμπορίας του πρωτογενούς γεωργικού και δασικού προϊόντος». Ένα από τα μέτρα του Άξονα, στοχεύει στη βελτίωση της υλοτόμησης, μεταποίησης και εμπορίας δασοκομικών προϊόντων, αλλά περιορίζεται σε ενισχύσεις για προμήθεια εξοπλισμού και εκτέλεση έργων υποδομής, χωρίς να φαίνεται ότι προβλέπεται και διατύπωση κανόνων ποιότητας των δασικών προϊόντων, προσαρμοσμένων στις απαιτήσεις της βιομηχανίας και του καταναλωτή.

Γενικότερα, η πολιτική η οποία εφαρμόζεται στην αντιμετώπιση των προβλημάτων της δασοπονίας μπορεί να χαρακτηριστεί ως κατασταλτική και όχι ως προληπτική, ενώ παραμένουν τα νομοθετικά κενά που ανέχονται, στηρίζουν και νομιμοποιούν υπό ορισμένες προϋποθέσεις τις καταπατήσεις. Ιδιαίτερα όμως όσον αφορά στον ορεινό χώρο, το κύριο πρόβλημα είναι η ελλιπής αξιοποίηση των δασών με τέτοιο τρόπο ώστε να αποτελέσουν αειφόρο πηγή ικανοποιητικού εισοδήματος για τους κατοίκους των περιοχών αυτών (είτε ως χώροι ήπιου τουρισμού ή με την ορθολογική εκμετάλλευση της ξυλείας) και παράγοντα συγκράτησης του πληθυσμού.

Όλα τα πιο πάνω αποτελούν αναπαραγωγή του Κανονισμού (ΕΚ) 1257/99, χωρίς προσαρμογή στην Ελληνική πραγματικότητα. Το παράδειγμα της εφαρμογής του μέτρου για τον εκσυγχρονισμό των αγροτικών εκμεταλλεύσεων (στο οποίο περιλαμβάνεται και η εξισωτική αποζημίωση για τις ορεινές και προβληματικές περιοχές) είναι χαρακτηριστικό. Η

εφαρμογή του Κανονισμού δεν αναφέρεται σε καμία τοπική ιδιαιτερότητα ούτε συνδέεται με οποιαδήποτε άλλη αναπτυξιακή πρωτοβουλία. Ωστόσο, αποτελεί το σημαντικότερο μέτρο για την συγκράτηση και ενίσχυση του ορεινού αγροτικού πληθυσμού. Επομένως, τίθεται ζήτημα ανυπαρξίας ουσιαστικά εθνικής αγροτικής πολιτικής. Σύμφωνα με την «Ενοποιημένη Απόδοση της Συνθήκης περί Ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας», τα κράτη μέλη υποχρεούνται σε μία κοινή αγροτική πολιτική. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι δεν πρέπει να γίνεται διεκδίκηση ειδικής μεταχείρισης της χώρας σε ορισμένα ζητήματα (όπως για παράδειγμα συμβαίνει με τη Γαλλία στον αμπελοοινικό τομέα) ή ότι οι Ευρωπαϊκές Πολιτικές δεν πρέπει κατά τη χάραξη εθνικής πολιτικής να προσαρμόζονται στις συνθήκες της συγκεκριμένης ελληνικής φυσικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας όπως αυτές υπάρχουν, αλληλεπιδρούν και συγκροτούν τις συγκεκριμένες δυνατότητες αλλά και τους αναπόδραστους περιορισμούς τους.

4. Προτάσεις και προοπτικές για την ολοκληρωμένη ανάπτυξη των ορεινών περιοχών στους τομείς της γεωργίας, κτηνοτροφίας και δασοπονίας

Τα τελευταία χρόνια και με αφορμή, δραματικής σημασίας για την ανθρωπότητα εξελίξεων από την αλόγιστη και καταστροφική για το περιβάλλον, μονοδιάστατα οικονομική «αναπτυξιακή» δραστηριότητα, κερδίζει έδαφος, αμέσως ή εμμέσως, η αντίληψη ότι η ανάπτυξη είτε θα είναι ολοκληρωμένη, δηλαδή ταυτόχρονα οικονομική, κοινωνική, τεχνική/τεχνολογική, πολιτική και πολιτισμική, σε διαλεκτική αρμονία και με σεβασμό στο συγκεκριμένο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον, του οποίου μέρος είναι ο άνθρωπος, ή δεν θα υπάρχει καθόλου (Ρόκος 1998, 1999). Δυστυχώς όμως, ακόμα και στις περιπτώσεις που χρησιμοποιείται ως όρος η ολοκληρωμένη ανάπτυξη σε σχέδια και προγράμματα (π.χ. ολοκληρωμένη ανάπτυξη της υπαίθρου), δεν έχει γίνει πλήρως κατανοητή η αδήριτη ανάγκη για αρμονική και συνεργιστική ολοκλήρωση των νέων επιστημονικών και τεχνολογικών δυνατοτήτων με τις πραγματικές δυνατότητες και τους περιορισμούς της κάθε φορά φυσικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό και πλανητικό επίπεδο. Οι στρατηγικές «ανάπτυξης» που εφαρμόζονται, όπως διαπιστώθηκε και από την ακολουθούμενη πολιτική στους τομείς της γεωργίας, κτηνοτροφίας και δασοπονίας και τις σχετικές πολιτικές γης, έχοντας ως «λάβαρα» (ή πρόσχημα) τη «βιώσιμη» ανάπτυξη, μια ανάπτυξη με τελείως αμφιλεγόμενο αλλά και τεκμηριωμένα αμφισβητούμενο περιεχόμενο (Ρόκος 1980, Schuurman 1996, Rist 1997) ενθαρρύνουν στην πραγματικότητα την κλασική τομεακή/κλαδική ανάπτυξη και θέτουν ως στόχο την περαιτέρω αύξηση της ανταγωνιστικότητας και την οικονομική μεγέθυνση, εξυπηρετώντας ως επί το πλείστον τα συμφέροντα χωρών της Βορειοδυτικής Ευρώπης.

Η ολοκληρωμένη ανάπτυξη μπορεί να επιτευχθεί μόνο με ολοκληρωμένη και διεπιστημονική προσέγγιση, ανάλυση, καταγραφή, παρακολούθηση και αξιοποίηση των πραγματικών δυνάμεων και δυνατοτήτων της κάθε φορά συγκεκριμένης φυσικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας όπως αυτές πολυδιάστατα σχετίζονται, αλληλεξαρτώνται και αλληλεπιδρούν (Ρόκος, 1996, 1998α) και αυτή η προσέγγιση και μεθοδολογία θα έπρεπε να ακολουθείται στους αναπτυξιακούς σχεδιασμούς.

Ιδίως για τις ιδιαίτερα ευάλωτες και ευαίσθητες ορεινές περιοχές η ολοκληρωμένη ανάπτυξη δεν είναι μόνο ανάγκη αλλά και εφικτός στόχος. Η αντίληψη για μια ενιαία προσέγγιση των τομέων της γεωργίας, κτηνοτροφίας και δασοπονίας, άρχισε να εμφανίζεται σε ψηφίσματα και αποφάσεις της Ε.Ε. τα τελευταία χρόνια. Ενώ θεωρητικά αναγνωρίζεται η διαλεκτική σχέση και η πολυδιάστατη αλληλεξάρτηση των τομέων αυτών, στην πράξη τα μέτρα που λαμβάνονται είναι ακόμα κυρίως τομεακά και αποσπασματικά.

Προϋπόθεση για τη χάραξη ολοκληρωμένης πολιτικής γης στους τομείς της γεωργίας, κτηνοτροφίας και δασοκομίας, είναι η συστηματική συλλογή, χαρτογράφηση, παρακολούθηση, ανάλυση και ερμηνεία των απαραίτητων αξιόπιστων, διαχρονικών και

διαρκώς ενημερωμένων στοιχείων που αφορούν στη συγκεκριμένη φυσική και κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα των ορεινών περιοχών και στην κατάσταση της ελληνικής γεωργίας, κτηνοτροφίας και δασοπονίας. Πέρα από τα στατιστικά στοιχεία τα οποία υπάρχουν, χρειάζεται συστηματική χαρτογράφηση και παρακολούθηση των χρήσεων γης, με τη βοήθεια των μελλοντικών τεχνικών της φωτοερμηνείας και της τηλεπισκόπησης σε περιβάλλον Γεωγραφικών Συστημάτων Πληροφοριών (GIS). Η ολοκλήρωση των δυνατοτήτων των φωτοερμηνευτικών και τηλεπισκοπικών μεθόδων και τεχνικών και των γεωγραφικών συστημάτων πληροφοριών για τη συγκρότηση της απαραίτητης ολοκληρωμένης υποδομής μετρητικών και ποιοτικών πληροφοριών για τις ορεινές περιοχές, μπορεί να αποτελέσει σημαντικότατο εργαλείο για τη χάραξη αξιόπιστης πολιτικής γης (Ρόκος 1996, 1998α). Οι σχετικές Ολοκληρωμένες Αποδόσεις (Integrated Surveys) θα πρέπει να περιλαμβάνουν ακόμη:

- τη σύνταξη χαρτών χρήσεων/καλύψεων γης των ορεινών περιοχών,
- τη θεματική χαρτογράφηση και την παρακολούθηση των δασών και των δασικών εκτάσεων (ως προς την έκταση, τα είδη, την ποιότητα, τα μεγέθη, την κατάσταση υγείας κτλ.),
- τη διερεύνηση, απογραφή, χαρτογράφηση, και παρακολούθηση των φυσικών και ανθρώπινων διαθεσίμων και υφιστάμενων υποδομών των ορεινών περιοχών,
- την ανάπτυξη συστημάτων παρακολούθησης των πυρκαγιών για την άμεση επέμβαση και έγκαιρη αντιμετώπισή τους. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με την ανάπτυξη ενός ολοκληρωμένου συστήματος παρακολούθησης και διαχείρισης των δασών, το οποίο θα βασίζεται σε ολοκλήρωση τηλεπισκοπικών δεδομένων σε ένα σύστημα GIS. Πέρα από την παρακολούθηση, ένα τέτοιο σύστημα θα μπορούσε να συμβάλει και στην πρόβλεψη πιθανοτήτων δασικών πυρκαγιών ή και της πορείας που αυτές πιθανότερα θα ακολουθήσουν αξιοποιώντας μία βάση γνώσης η οποία θα περιέχει τα απαραίτητα στοιχεία σχετικά με το τοπογραφικό ανάγλυφο, την κλίση του εδάφους, την υπάρχουσα βλάστηση κλπ., τα οποία θα συνδυάζονται με τα στοιχεία που αφορούν στις συνθήκες που επικρατούν εκείνη τη στιγμή στην περιοχή και σχετίζονται με τη θερμοκρασία, την υγρασία, την κατεύθυνση και ένταση των ανέμων κλπ.,
- την άμεση καταγραφή των καμένων εκτάσεων για τη λήψη μέτρων αποκατάστασης και προστασίας τους από αυθαίρετη δόμηση και ανεξέλεγκτη βόσκηση,
- τη συνεχή παρακολούθηση των περιοχών αυτών για αποφυγή καταπατήσεων,
- τη συστηματική χαρτογράφηση και τη διαχρονική παρακολούθηση των γεωργικών εκμεταλλεύσεων,
- τη διατύπωση κατευθύνσεων για την επιλογή των βέλτιστων (με κριτήρια τις συγκεκριμένες πραγματικές δυνατότητες και τους περιορισμούς κάθε ορεινής περιοχής, το σεβασμό στις παραδοσιακές γνώσεις και πρακτικές των κατοίκων τους και στο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον, τη δημιουργικά αποδεκτή εφαρμογή νέων μεθόδων και τεχνικών κλπ.) για καλλιέργεια ειδών και την άσκηση των καταλληλότερων γεωργικών πρακτικών. Οι κατευθύνσεις δεν θα βασίζονται μόνο στις οδηγίες και τους κανονισμούς της Ε.Ε., αλλά και σε μία βάση γνώσης στην οποία θα ολοκληρώνονται τηλεπισκοπικά, χωρικά (υψόμετρο, κλίση, προσανατολισμός κλπ.), κλιματολογικά (κλίμα και μικροκλίμα), εδαφικά, γεωλογικά, υδρογεωλογικά, γεωπονικά/καλλιεργητικά (καλλιεργητικό ημερολόγιο, αμειψισπορές, γεινιάσεις κτλ.) και άλλα δεδομένα που αναφέρονται στις ιδιαίτερες συνθήκες κάθε περιοχής που επηρεάζουν την άσκηση της γεωργίας, σε σύστημα GIS. Ένα τέτοιο ολοκληρωμένο σύστημα παρακολούθησης των γεωργικών εκμεταλλεύσεων, μπορεί να συμβάλει στην διατύπωση κατευθύνσεων σχετικά με τα καταλληλότερα καλλιεργούμενα είδη ανά περιοχή με βάση την προσαρμοστικότητά τους στις ιδιαίτερες συνθήκες της, στη χάραξη συγκροτημένης πολιτικής αναδιάρθρωσης των καλλιεργειών, στην προώθηση των καταλληλότερων

γεωργικών πρακτικών σε κάθε περιοχή (π.χ. αμειψισπορές, σύστημα άρδευσης, καταλληλότερη περίοδος ψεκασμών, σύστημα φύτευσης κ.α.), στην παρακολούθηση των μεταβολών των γεωργικών εκμεταλλεύσεων κτλ. Επιπλέον θα μπορούσε να οδηγήσει στην αναδιάρθρωση του ευρύτερου αγροτικού χώρου στην Ελλάδα, με την προώθηση ή καλύτερα την κατανομή των κύριων καλλιεργειών σε συγκεκριμένες περιοχές στις οποίες παρουσιάζουν την καλύτερη προσαρμοστικότητα, τη στιγμή που τίθενται περιορισμοί και πρόστιμα στις επιδοτούμενες καλλιέργειες από την Ε.Ε., εάν η παραγωγή υπερβεί συγκεκριμένη ποσότητα. Ιδιαίτερα οι ορεινές περιοχές στις οποίες εκ των πραγμάτων υπάρχουν περιορισμοί στα είδη που μπορούν να ευδοκιμήσουν, θα μπορούσαν να αποτελέσουν πρώτη προτεραιότητα για την καλλιέργεια σιτηρών, ελιάς και αμπελιού, χωρίς αυτό να σημαίνει την υποχρεωτική επιβολή οποιουδήποτε μέτρου στις διάφορες περιοχές,

- τη χαρτογράφηση και καταγραφή των χαρακτηριστικών και της κατάστασης των βοσκοτόπων, με συστήματα και μεθοδολογία αντίστοιχη με αυτή που αναφέρθηκε για τη γεωργία και τη δασοπονία,
- τη συστηματική παρακολούθηση των μεταβολών στις χρήσεις γης των ορεινών περιοχών.

Ο όγκος και η ποιότητα των σημαντικότερων μετρητικών και ποιοτικών πληροφοριών οι οποίες μπορούν να προκύψουν από την εφαρμογή ενός τέτοιου ολοκληρωμένου συστήματος θα ήταν πολύτιμη υποδομή χάραξης ολοκληρωμένων πολιτικών γης στις ορεινές περιοχές, αλλά και σε ολόκληρη την ελληνική ύπαιθρο.

Αναγκαία προϋπόθεση γι' αυτό είναι η συγκρότηση της καταλληλότερης κάθε φοράς διεπιστημονικής ομάδας και η εφαρμογή της διεπιστημονικής μεθοδολογίας. Έτσι π.χ. ορισμένα είδη καλλιεργειών είναι αντικειμενικά καταλληλότερα για την επίδωξη της ολοκληρωμένης ανάπτυξης των ορεινών περιοχών. Έχει ήδη γίνει αναφορά στην εργασία αυτή στην ανισοκατανομή γεωργίας-κτηνοτροφίας η οποία χαρακτηρίζει την Ελληνική ύπαιθρο. Η κτηνοτροφία, και ιδίως η αιγοπροβατοτροφία, αποτελεί σημαντικό τομέα απασχόλησης για τις ορεινές περιοχές, ο οποίος όμως αυξάνει την εξάρτησή τους από τις πεδινές οικονομίες λόγω αγοράς των ζωοτροφών και των απαραίτητων φαρμάκων. Την ίδια στιγμή κτηνοτροφικά φυτά όπως η μηδική, η καλλιέργεια της οποίας είναι επιτυχής στις ορεινές περιοχές και ενισχύεται, σταδιακά εγκαταλείπονται. Ειδικά, ορισμένες ποικιλίες μηδικής προσαρμόζονται σε ψυχρά κλίματα και σε πολύ μεγάλα υψόμετρα και αποδίδουν ικανοποιητικά και χωρίς άρδευση (Παπαδόπουλος 1957). Η μηδική δεν ευδοκιμεί μόνο σε πολύ αλκαλικά εδάφη ενώ το πρόβλημα όξινων εδαφών που μπορεί να παρουσιάζεται σε ορεινά εδάφη λόγω διάβρωσης και έκπλυσης από το βρόχινο νερό (Δαλιάνης 1983), μπορεί να αντιμετωπιστεί εύκολα με προσθήκη οργανικής ουσίας, η οποία αφθονεί σε κτηνοτροφικές περιοχές. Γενικά η προώθηση κτηνοτροφικών ψυχανθών προσφέρει πλεονεκτήματα τόσο στην ποιότητα των παραγόμενων ζωοτροφών υψηλής θρεπτικής αξίας, όσο και στην βελτίωση του εδάφους, αφού ως γνωστόν είναι τα μόνα φυτά που έχουν την ικανότητα να δεσμεύουν το ατμοσφαιρικό άζωτο. Τέλος, για την παραγωγή ισορροπημένων σιτηρεσίων συνίσταται η ανάμειξή τους με κτηνοτροφικά σιτηρά, η καλλιέργεια των οποίων επίσης μπορεί να προωθείται στον ορεινό χώρο, ακόμα και σε προγράμματα αμειψισπορών με μηδική. Τέτοιου είδους καλλιέργειες, εξασφαλίζουν την εμπορία των παραγόμενων προϊόντων και συμβάλλουν στην παραμονή μεγαλύτερου ποσοστού από τα οικονομικά οφέλη στην ίδια την περιοχή. Ταυτόχρονα, με την εφαρμογή ήπιων ή και βιολογικών γεωργικών πρακτικών, επιτυγχάνεται η παραγωγή προϊόντων υψηλής ποιότητας και μεγαλύτερης αξίας.

Η σύνδεση της ορεινής κτηνοτροφίας με την τυροκομία αποτελεί μία πτυχή που προωθείται όλο και περισσότερο τα τελευταία χρόνια. Μάλιστα οι ευρωπαϊκές ενισχύσεις αφορούν σε παραδοσιακά προϊόντα υψηλής ποιότητας και προωθούν τη στέγαση σε παραδοσιακά κτίρια για τη διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς³⁶. Η πολιτική αυτή θα

μπορούσε να αποτελέσει σημαντική διέξοδο για ορισμένες ορεινές περιοχές. Υπάρχουν όμως προϋποθέσεις για κάτι τέτοιο που σχετίζονται με την υπάρχουσα υποδομή. Αρχικά θα πρέπει να εξασφαλιστεί η αγορά τέτοιων προϊόντων και ο τρόπος διακίνησής τους. Αυτό σημαίνει ότι χρειάζεται επαρκής οδοποιία για τη μεταφορά τους και ενημέρωση-προώθηση-διαφήμιση, που δεν είναι δυνατόν σε όλες τις περιπτώσεις να υλοποιηθεί από τους ίδιους τους παραγωγούς. Επιπλέον πρέπει ο καταναλωτής να πειστεί ότι αξίζει να πληρώσει περισσότερα προκειμένου να αγοράσει υψηλής ποιότητας προϊόντα, τη στιγμή που κυκλοφορούν ευρέως προϊόντα τα οποία φέρονται ως αντίστοιχα των παραδοσιακών και σε πολύ χαμηλότερες τιμές, τα οποία είναι αμφίβολης παρασκευής και «αγνότητας», αλλά στα οποία υπάρχει πολύ εύκολη πρόσβαση.

Η αξιοβίωτη ολοκληρωμένη ανάπτυξη δεν αποτελεί συντηρητική έννοια ούτε καταδικάζει ανεξαιρέτως τις νέες τεχνολογίες όταν αυτές προάγουν και υποστηρίζουν τις αρχές της. Έτσι και στην προκειμένη περίπτωση η χρήση του Διαδικτύου μπορεί να αποτελέσει πολύτιμο εργαλείο για την διαφήμιση, εμπορία και προώθηση των τοπικών προϊόντων, αλλά και γενικότερα για την επικοινωνία των ορεινών με τις υπόλοιπες περιοχές σε θέματα που αφορούν στη γεωργία, την κτηνοτροφία και τη δασοπονία (π.χ. γεωργικές και μετεωρολογικές προειδοποιήσεις, προειδοποιήσεις για συνθήκες ευνοϊκές για ξέσπασμα πυρκαγιάς και λήψη κατάλληλων μέτρων όπως για παράδειγμα όχι κάψιμο της καλαμιάς τέτοιες μέρες κλπ.) αλλά και σε όλους τους τομείς της ζωής των κατοίκων των ορεινών περιοχών (υγεία, εκπαίδευση κλπ.).

Από τα παραπάνω διαφαίνεται η ανάγκη και άλλων επάλληλων ολοκληρώσεων συγγενών πολιτικών οι οποίες θα μπορούσαν να συμβάλουν στην Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των ορεινών περιοχών. Ταυτόχρονα, γενικότερα η Ελλάδα πρέπει να συνεχίσει τις προσπάθειες για αναγνώριση περισσότερων τυριών της (τα οποία ως επί το πλείστον παρασκευάζονται από γίδινο και πρόβειο γάλα) ως Προστατευόμενης Ονομασίας Προέλευσης.

Σε διεθνές επίπεδο δεν υπάρχει σήμερα νομικό πλαίσιο για την κατοχύρωση των παραδοσιακών γεωργικών προϊόντων και τροφίμων. Οι διάφορες χώρες εφαρμόζουν διαφορετικές πρακτικές για την προστασία τους, γεγονός που δεν διασφαλίζει ενιαία θεώρηση του θέματος και ίσους όρους ανταγωνισμού (Ανυφαντάκης 2000).

Υπάρχουν βεβαίως διμερείς ή και πολυμερείς συμβάσεις μεταξύ των κρατών, που όμως δεν έχουν γενική αποδοχή. Σύμφωνα με την Ε.Ε.³⁷, για να δικαιούται ένα γεωργικό προϊόν ή τρόφιμο να χαρακτηρίζεται ως Προστατευόμενης Ονομασίας Προέλευσης (ΠΟΠ), πρέπει να ανταποκρίνεται σε ορισμένες προδιαγραφές και να παράγεται παραδοσιακά σε μια επακριβώς οριοθετημένη περιοχή, στο ανθρώπινο και φυσικό περιβάλλον της οποίας αποδίδονται τα πρωτότυπα χαρακτηριστικά του. Κάθε παραδοσιακή ονομασία σύμφωνα με τον Κανονισμό αυτόν, αποτελεί μια κληρονομιά η οποία ανήκει σε όλους όσους ζουν και θα ζήσουν στην περιοχή που δημιουργήθηκε και αναπτύχθηκε το παραδοσιακό προϊόν. Όσον κι αν με την αναγνώριση αυτή, προσφέρονται κάποια πλεονεκτήματα στους τοπικούς πληθυσμούς, τα οποία μπορούν να αξιοποιήσουν μακροπρόθεσμα, δεν εξασφαλίζονται ακόμα πλήρως τα τοπικά προϊόντα. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της Φέτας. Για να αποφευχθούν ανάλογα φαινόμενα στο μέλλον θα πρέπει να υπάρξει ένα διεθνές νομικό πλαίσιο που θα επιτρέψει την κατοχύρωση των παραδοσιακών γεωργικών προϊόντων όλων των χωρών (Ανυφαντάκης 2000).

Η βιολογική γεωργία επίσης προωθείται ιδιαίτερα στις ορεινές περιοχές. Όμως όπως τεκμηριώνεται στο κεφάλαιο 3.3, με τις παρούσες ενισχύσεις (υψηλές για τα εσπεριδοειδή, χαμηλές για τις ελιές και τα σιτηρά), δεν φαίνεται η λύση αυτή να εξασφαλίζει ένα σταθερό και ικανοποιητικό εισόδημα στους αγρότες των ορεινών περιοχών. Εκεί που θα έπρεπε ίσως να στραφεί το ενδιαφέρον των κατοίκων ορεινών περιοχών στις οποίες υπάρχουν οι κατάλληλες συνθήκες (κλίμα, έδαφος, ανάγλυφο, προσανατολισμός, σχετική παράδοση κτλ)

είναι στην καλλιέργεια με βιολογικές μεθόδους οιναμπέλων για παραγωγή οίνων ποιότητας. Και σε αυτή την περίπτωση πρέπει να εξασφαλιστούν πρώτα οι απαραίτητες συνθήκες και υποδομές για τη διευκόλυνση της παραγωγής, προβολής, διακίνησης και εμπορίας των προϊόντων.

Πάντως παρά τη μέχρι στιγμής περιορισμένη αγορά των βιολογικών προϊόντων και γενικότερα των προϊόντων ποιότητας λόγω των υψηλότερων τιμών τους, μάλλον η κατάσταση αυτή θα αλλάξει, ιδιαίτερα μετά τα διαρκώς αυξανόμενα κρούσματα «επισφαλών τροφίμων» (διοξίνες, τρελές αγελάδες, ορμόνες, επιδημίες οι οποίες οφείλονται στις συνθήκες διαβίωσης και διατροφής των ζώων, μεταλλαγμένα προϊόντα κλπ.). Επομένως η αξιοποίηση της δυνατότητας των ορεινών περιοχών για παραγωγή τέτοιων προϊόντων δεν πρέπει να καθυστερήσει, ώστε η αγορά να μην έχει ήδη κατακλυστεί και κορεστεί από άλλα αντίστοιχα ή και κατώτερης ποιότητας προϊόντα, από την Ελλάδα ή το εξωτερικό.

Οι πιο πάνω προτάσεις επιβεβαιώνουν την ανάγκη για καταγραφή και εις βάθος κατανόηση της ιδιαίτερης φυσικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας κάθε ορεινής περιοχής πριν το σχεδιασμό και την προώθηση οποιασδήποτε πολιτικής γης, η οποία μπορεί μεν να στοχεύει θεωρητικά στην ολοκληρωμένη ανάπτυξη των ορεινών περιοχών, αλλά τελικά, πρακτικά να οδηγεί σε μεγαλύτερο μαρασμό και εγκατάλειψή τους.

Κατάλληλες φθηνές και ήπιες νέες τεχνολογίες μπορούν να ενταχθούν αρμονικά και να συνεισφέρουν σημαντικά στην προσπάθεια για την ολοκληρωμένη ανάπτυξη των ορεινών περιοχών. Στην κτηνοτροφία π.χ. οι άντρες απασχολούμενοι αντιμετωπίζουν το σοβαρό κοινωνικό πρόβλημα της δυσκολίας δημιουργίας οικογένειας εξαιτίας της φύσης του επαγγέλματος τους. Η χρήση περισσότερο αυτοματοποιημένων μεθόδων άρμεξης και συλλογής του γάλατος ή παρασκευής των τυροκομικών προϊόντων (σε βαθμό όμως που να μην αλλοιώνεται το τοπικό και παραδοσιακό στοιχείο) θα μπορούσε να τους εξασφαλίσει καλύτερες και ευκολότερες συνθήκες εργασίας και ζωής σε τελευταία ανάλυση με ευνοϊκές συνέπειες και στις κοινωνικές τους σχέσεις. Όσον αφορά στη γεωργική παραγωγή, η μηχανική για παράδειγμα συλλογή των καρπών, όπου αυτό είναι εφικτό από οικονομικής και εδαφοκλιματικής άποψης, μπορεί να εξισορροπήσει έως ένα σημείο την έλλειψη εργατικών χεριών.

Για την ορθολογική διαχείριση των βοσκοτόπων, πρέπει να γίνει κατανοητή η ανάγκη διατήρησης και/ή ανάπτυξης θάμνων και δέντρων σ' αυτούς επειδή συγκρατούν το έδαφος, το προστατεύουν από τη διάβρωση και συμβάλλουν στην καλύτερη συγκράτηση του νερού. Γι' αυτό, ιδιαίτερα σε άγονα και πετρώδη εδάφη υποβαθμισμένων φυσικών βοσκοτόπων ή εγκαταλειμμένων άγονων αγρών προτείνεται η φύτευση κτηνοτροφικών θάμνων, όπως η δενδρώδης μηδική (Βαΐτσης 1994). Ακόμη απαιτείται να επιλυθούν νομοθετικά προβλήματα τα οποία προκύπτουν από το υπάρχον θεσμικό πλαίσιο και σχετίζονται με το καθεστώς βόσκησης και την κατάταξη των βοσκοτόπων αδιακρίτως στις δασικές εκτάσεις, αλλά και να αναπτυχθεί η συνειδητοποίηση των κτηνοτρόφων για την ανάγκη προστασίας των δασών και των δασικών εκτάσεων.

Ο ρόλος της τοπικής κοινωνίας και η ανάληψη πρωτοβουλιών εκ μέρους της για την διαλεκτικά αρμονική, παραγωγική και περιβαλλοντική συμπεριφορά και δράση της, που να συνθέτει δημιουργικά την πολύτιμη πείρα της ζωής στα βουνά, τις παραδοσιακές γνώσεις και δεξιότητες και τον πολιτισμό της με τις σύγχρονες δυνατότητες, κρίνεται ως καταλυτικής σημασίας για την Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών. Το Πρόγραμμα LEADER³⁸ θεωρείται ως μία από τις πιο θετικές προσπάθειες για την ολοκληρωμένη ανάπτυξη της υπαίθρου και τέτοιες προσπάθειες πρέπει να βρίσκουν όλο και πιο ευρεία εφαρμογή και να μην αποτελούν απλώς τις «φωτεινές εξαιρέσεις». Στην ανάληψη πρωτοβουλιών θα βοηθούσε σημαντικά και ο σχηματισμός συνεταιριστικών οργανώσεων ή ομάδων παραγωγών σύμφωνα με τις σχετικές κοινοτικές διατάξεις³⁹. Πέρα από τις κοινοτικές ενισχύσεις τις οποίες απολαμβάνουν οι ομάδες αυτές, αποτελούν ισχυρό διαπραγματευτικό

όργανο όσον αφορά στην επίτευξη ευνοϊκότερων συμφωνιών και τιμών κατά τη διακίνηση και εμπορία των γεωργικών προϊόντων ή ακόμα μπορούν οι ίδιες οι ομάδες να αναλάβουν ενδεχομένως τη μεταποίηση και εμπορία των προϊόντων τους πολύ πιο οργανωμένα και με καλύτερες προοπτικές απ' ό τι κάθε μικρομεσαίος παραγωγός από μόνος του.

Οι επιδοτήσεις, τουλάχιστον σε κάποιους κρίσιμους για την ελληνική γεωργία τομείς, οδεύουν προς σημαντική μείωση αν όχι κατάργηση. Αυτό σημαίνει ότι αυτή τη στιγμή από τη μια πρέπει να γίνει αξιοποίηση των ενισχύσεων με τον πλέον κατάλληλο και αποδοτικό αλλά και συμβατό με την ολοκληρωμένη ανάπτυξη τρόπο και από την άλλη να συνταχθεί, να τεκμηριωθεί επαρκώς και να διεκδικηθεί από κοινού με τις άλλες χώρες του νότου κυρίως της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μια πολιτική για τις ορεινές περιοχές μακροχρόνια και συστηματική. Οι στόχοι μιας τέτοιας πολιτικής πρέπει να είναι μακροπρόθεσμοι και η επαρκής χρηματοδότησή της θα 'πρεπε να αποτελεί τη βάση για να μπορέσουν οι τοπικές κοινωνίες και οι γεωργικές εκμεταλλεύσεις των ορεινών περιοχών να εξασφαλίσουν συνθήκες αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης που να στηρίζονται στο δικό τους φυσικό και ανθρώπινο δυναμικό και όσο γίνεται λιγότερο σε εξωτερικές οικονομίες. Αυτό πρέπει να αποτελεί συνείδηση τόσο στους ίδιους τους παραγωγούς όσο και σ' αυτούς που ασχολούνται με τη χάραξη και άσκηση αναπτυξιακών πολιτικών.

Ο αγροτουρισμός προτείνεται από την Ευρωπαϊκή Ένωση και από το ελληνικό κράτος αδιακρίτως ως εναλλακτική δραστηριότητα για την ανάπτυξη των ορεινών περιοχών⁴⁰. Κατ' αρχήν θεωρητικά και πρακτικά δεν είναι δυνατόν να προσφέρονται όλες οι ορεινές περιοχές για αγροτουριστική ανάπτυξη. Χρειάζονται μελέτες σχετικά με τη δυνατότητα των διάφορων ορεινών περιοχών να ανταποκριθούν σε αυτό το μοντέλο ανάπτυξης και σχετικά με τα απαραίτητα έργα που πιθανόν χρειάζεται να γίνουν προηγουμένως ή παράλληλα (κατάλληλες υποδομές όπως οδικό δίκτυο, ύδρευση κτλ.) για την επιτυχία μιας τέτοιας μορφής ανάπτυξης. Επιπλέον χρειάζεται συστηματική ενημέρωση σχετικά με το τι ακριβώς αντιπροσωπεύει ο αγροτουρισμός, γεγονός που θα καθορίσει και τον τρόπο εφαρμογής του. Επειδή τα κίνητρα για την ενασχόληση με τον αγροτουρισμό είναι μεγάλα⁴¹, είναι πιθανόν αρκετοί να εισέρχονται στη γεωργία με μόνο σκοπό να ασχοληθούν με τον αγροτουρισμό. Ο αγροτουρισμός έχει μέλλον σε κάποια ορεινή περιοχή μόνο εφόσον συνδυάζεται με παραγωγικές διαδικασίες και με προώθηση τοπικών προϊόντων, διαφορετικά στις ορεινές περιοχές όπου η τουριστική κίνηση είναι μικρή και εποχιακή, ανάλογα μικρό και εποχιακό θα είναι και το εισόδημα που θα εξασφαλίζεται. Αντίστοιχα με πριν, η συμβολή των αγροτικών συνεταιρισμών στην προώθηση του αγροτουρισμού και των σχετικών προϊόντων είναι μεγάλη.

Ο ορεινός τουρισμός μπορεί να έχει επίσης τη μορφή των δασικών χωριών. Τα Δασικά Χωριά, με την έννοια των απλών καταλυμάτων σε ορεινές απόμακρες δασικές περιοχές, που προορίζονται για τους επισκέπτες του βουνού και του δάσους και παρέχουν απλές διευκολύνσεις σε όσους θέλουν να γνωρίσουν τον ορεινό χώρο με τα μεγάλα δάση και το εξαίρετο τοπίο, είναι μια ιδέα που πλανάται στους κόλπους της Δασικής Υπηρεσίας εδώ και 10-15 χρόνια χωρίς να υλοποιηθεί μέχρι σήμερα³. Παλαιότερες προσπάθειες κατασκευής δασικών χωριών απέτυχαν να εκπληρώσουν το στόχο τους⁴². Αυτή τη στιγμή βρίσκονται υπό δημιουργία πέντε δασικά χωριά⁴³, ενώ προβλέπεται να αρχίσει άμεσα και η κατασκευή άλλων. Η προτεραιότητα για τη διαχείρισή τους δίδεται στην Τοπική Αυτοδιοίκηση. Τα Δασικά Χωριά θα μπορούσαν να αποτελέσουν ένα θετικό μέτρο για την ανάδειξη των ορεινών περιοχών και των ελληνικών δασών, δεδομένου ότι η κατασκευή και η λειτουργία τους γίνεται σωστά, χωρίς τα λάθη του παρελθόντος.

Φυσικά είναι απαραίτητη η διάνοιξη κατάλληλων δασικών δρόμων, η οποία σύμφωνα με το Υπουργείο Γεωργίας εξελίσσεται πολύ ικανοποιητικά⁴⁴. Η σημασία τέτοιων έργων είναι μεγάλη τόσο για την εξυπηρέτηση των ορεινών κοινοτήτων όσο και για την προστασία των δασών, συμπληρωματικά πάντα με την ανάπτυξη του ολοκληρωμένου συστήματος

παρακολούθησης και διαχείρισης των δασών, για το οποίο έγινε προηγουμένως αναφορά. Ταυτόχρονα είναι επιτακτική η ανάγκη για τροποποίηση του νομικού καθεστώτος για την προστασία των δασών και η αντιμετώπιση των περιστατικών δασών ξεχωριστά από τα ορεινά δάση, λόγω των ιδιαιτεροτήτων και των πολύ διαφορετικών προβλημάτων τα οποία αντιμετωπίζουν.

Επιπλέον μπορούν να δοθούν κίνητρα για την ενασχόληση με άλλες δραστηριότητες που σχετίζονται με ορεινές και δασικές εκτάσεις, όπως είναι η εμπορία μανιταριών, δασικών καρπών κτλ. Τέλος, όπως επισημάνθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας, χρειάζεται ο θεσμικός καθορισμός ποιοτικών κριτηρίων για τα δασικά προϊόντα έτσι ώστε να ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις της αγοράς και να εξασφαλίζουν υψηλότερα εισοδήματα στους απασχολούμενους στον τομέα αυτό.

Τέλος, αναφέρθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας ότι στην περίπτωση των ορεινών αγροτικών εκμεταλλεύσεων οι αναδασμοί δεν μπορούν να αποτελέσουν το βασικό εργαλείο αντιμετώπισης των διαρθρωτικών τους προβλημάτων. Προτείνεται όμως η εφαρμογή των «Ολοκληρωμένων Αναδασμών» (Ρόκος 1981, 1999) δηλαδή η διάθεση με συμβολικό ενοίκιο των εγκαταλειμμένων, εκχερσωμένων ή δασωμένων κτημάτων στις ορεινές περιοχές, χωρίς απώλεια του ιδιοκτησιακού τους δικαιώματος, για ομαδικές καλλιέργειες στις οποίες θα μπορούν να απασχολούνται ακτήμονες ή αγρότες ή όσοι αποφασίσουν να επιστρέψουν στον τόπο τους. Η εφαρμογή Ολοκληρωμένων Αναδασμών αφενός μεν δίνει κίνητρο για εγκατάσταση νέων στις ορεινές περιοχές ή συγκρατεί τους ήδη υπάρχοντες αλλά ακτήμονες και αφετέρου αντιμετωπίζει το πρόβλημα που δημιουργείται από το υπάρχον νομοθετικό πλαίσιο το οποίο θέλει τις εγκαταλειμμένες γεωργικές εκτάσεις να κηρύσσονται δασικές και τους καμένους βοσκότοπους να αναδασώνονται αδιακρίτως.

Για την ολοκληρωμένη ανάπτυξη της ορεινής γεωργίας, κτηνοτροφίας και δασοπονίας και την επιτυχή εφαρμογή κάθε μέτρου, προϋπόθεση αποτελεί η ύπαρξη νέων και επαρκούς εργατικού δυναμικού, γεγονός που σχετίζεται με την ευρύτερα ακολουθούμενη πολιτική για της ορεινές περιοχές όσον αφορά στις υποδομές, την πρόσβαση στην εκπαίδευση και στην υγεία, τις επικοινωνίες, τις συγκοινωνίες κτλ., δηλαδή ανάπτυξη σε όλα τα επίπεδα (οικονομία, τεχνολογία, παιδεία, πολιτισμός, έργα κ.α.). Συνοψίζοντας, αυτό που χρειάζεται είναι να γίνει πλήρως κατανοητή η έννοια της αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης, οπότε και η πολιτική γης στους τομείς της γεωργίας, κτηνοτροφίας και δασοπονίας θα είναι εναρμονισμένη σε αρχές που θα μεγιστοποιούν και θα αναδεικνύουν τις δυνατότητες των ορεινών περιοχών στους τομείς αυτούς, σε διαλεκτική πάντα αρμονία με το φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον και με ιδιαίτερη έμφαση στην τοπική κοινωνία και πρωτοβουλία. Αυτή τη στιγμή και ενώ όλες οι εξαγγελίες αναφέρονται στη «βιωσιμότητα» της Ελληνικής επαρχίας μόλις πρόσφατα ανακοινώθηκαν νέα μέτρα «Κοινωνικής Πολιτικής κατά του αποκλεισμού και της φτώχειας». Σύμφωνα με αυτά δίδεται ενίσχυση μόνο σε όσους κατοίκους ορεινών και μειονεκτικών περιοχών έχουν οικογενειακό εισόδημα 750.000 δρχ. και 500.000 δρχ. και είναι 100.000 δρχ. και 200.000 δρχ. αντίστοιχα ή με άλλα λόγια ενίσχυση 8.330 δρχ. και 16.660 δρχ. το μήνα στις οικογένειες που έχουν μηνιαίο εισόδημα 62.500 δρχ. και 41.670 δρχ. Όχι μόνο δεν ενισχύεται και προάγεται το βιοτικό επίπεδο των ορεινών περιοχών με τέτοια μέτρα, αλλά διαιωρίζεται η κατάσταση προσπάθειας «επιβιώσης» τους (είναι άραγε αυτό το νόημα της «βιώσιμης» ανάπτυξης;), τη στιγμή που η συσσώρευση του κεφαλαίου στους λίγους συνεχίζεται και εντείνεται διαρκώς.

Τέλος, τίθεται το ερώτημα κατά πόσο μπορούμε πλέον να αναφερόμαστε σε ανάπτυξη από τη βάση, υπό το πρίσμα της Ε.Ε. και της υποχρέωσης της χώρας να εναρμονίζεται με τις εξαγγελίες της. Όσον κι αν ασκούνται πιέσεις από τα ανώτερα επίπεδα διοίκησης, οι τοπικοί φορείς, ιδιαίτερα εάν απαρτίζονται από ανθρώπους ικανούς και συνειδητοποιημένους, μπορούν εκμεταλλευόμενοι τα κοινοτικά προγράμματα και οποιαδήποτε άλλη ευκαιρία

δίδεται από το κράτος, την κοινότητα ή από άλλο φορέα, να αναδείξουν τις τοπικές ιδιαιτερότητες, να συγκρατήσουν ή ακόμα και να αυξήσουν τον τοπικό πληθυσμό και να θέσουν τα θεμέλια για την αξιόβιωτη ολοκληρωμένη ανάπτυξη του τόπου τους, όπως συμβαίνει με την περιοχή του Μετσόβου.

Σημειώσεις

¹ <http://internet.ana.gr/hermes/1999/nov/agric.htm>

² Σύμφωνα με το ενημερωτικό σημείωμα του Υπουργείου Γεωργίας (17/7/1997) για την ένταξη των Δήμων, Κοινοτήτων και Οικισμών της χώρας στις περιοχές της Οδηγίας 75/268/ΕΟΚ, στις ορεινές περιοχές εντάσσονται Δήμοι, Κοινότητες και Οικισμοί που έχουν τις ακόλουθες προϋποθέσεις:

i) η κτηματική τους έκταση βρίσκεται σε υψόμετρο πάνω από 800 μέτρα,

ii) η κτηματική τους έκταση βρίσκεται μεταξύ 600-800 μέτρων και οι κλίσεις του εδάφους είναι τουλάχιστον 16%,

iii) η κτηματική τους έκταση βρίσκεται σε υψόμετρο κάτω από 600 μέτρα με κλίσεις εδάφους τουλάχιστον 20%,

iv) εάν ένας Δήμος, Κοινότητα ή Οικισμός έχει μία από τις παραπάνω περιπτώσεις σε ποσοστό κτηματικής έκτασης τουλάχιστον 80% ή το άθροισμα των i, ii και iii είναι τουλάχιστον 80% επί του συνόλου της κτηματικής τους έκτασης, τότε είναι δυνατόν να προταθεί για ένταξη στις ορεινές περιοχές (Άρθρο 3, Παρ. 3).

³ <http://www.minagric.gr/greek/2.5.html>

⁴ Με τον Νόμο 674/1977 καταργήθηκαν ο Α.Ν. 821/1948 και οι τροποποιήσεις του, το άρθρα 6 του Ν. 2258/1952 και το άρθρο 34 του Ν.Δ. 3881/1958, η παράγραφος 3 του άρθρου 2 του Ν.Δ. 3958/1959, το δεύτερο εδάφιο της παραγράφου 1 του άρθρου 26 του Αγροτικού Κώδικα το άρθρο 13 του Ν. 478/1943 «Περί Αγροτικού Κτηματολογίου» και το Β.Δ. 357/1965 όπως συμπληρώθηκε με το Β.Δ. 956/1965.

⁵ Σύμφωνα με το Ν.Δ. 996 / 71 (άρθρο 3, παρ. 2) αισθητικά δάση μπορούν να κηρύσσονται δάση ή φυσικά τοπία που έχουν τέτοια ιδιαίτερη αισθητική, υγιεινή και τουριστική σημασία, ώστε να επιβάλλεται η προστασία της πανίδας, της χλωρίδας και του ιδιαίτερου φυσικού κάλλους τους. (βλ. και Ν. 1650 / 86 - Για την προστασία του περιβάλλοντος άρθρα 19 παρ.4 και 31 παρ.9 -10). Για την προστασία, οργάνωση και βελτίωση των αισθητικών δασών λαμβάνονται μέτρα και εκτελούνται έργα, σύμφωνα με τα ισχύοντα για τις περιφερειακές ζώνες των εθνικών δρυμών (βλ. εθνικοί δρυμοί που είναι περιοχές περιορισμένης προστασίας (Ν.Δ. 996 Π 1 άρθρο 6, παρ. 3-4).

⁶ Σύμφωνα με το Ν.Δ. 996/71 (άρθρο 3, παρ.1), εθνικοί δρυμοί μπορούν να κηρύσσονται δασικές περιοχές, οι οποίες παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, από την άποψη διατήρησης της άγριας χλωρίδας και πανίδας, των γεωμορφικών σχηματισμών, του υπεδάφους, της ατμόσφαιρας, των υδάτων και γενικώς του φυσικού περιβάλλοντός τους και των οποίων επιβάλλεται η προστασία, η διατήρηση και η βελτίωση της σύνθεσης της μορφής και των φυσικών καλλωνών τους, για αισθητική, ψυχική και υγιεινή απόλαυση και ανάπτυξη του τουρισμού, ως και για τη διενέργεια πάσης φύσεως επιστημονικών ερευνών. Το εκδιδόμενο Διάταγμα για την κήρυξη μιας περιοχής ως εθνικού δρυμού, καθορίζει επίσης και την περιφέρεια, την έκταση καθώς και τα όριά του.

⁷ <http://www.ktimatologio.gr/Ktimatologio.htm>

⁸ Εφημερίδες Ελευθεροτυπία, Καθημερινή και Ριζοσπάστης, 15/03/2001.

⁹ <http://www.oke.gr/greek/oke27.htm>

¹⁰ Τα Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης (ΚΠΣ) αποτελούν συμφωνίες χρηματοδότησης από την Ε.Ε. προς τα κράτη - μέλη, με τις οποίες χρηματοδοτείται ένα μέρος της περιφερειακής της πολιτικής. Βοηθούν στην οικονομική ανάπτυξη των περιφερειών που μειονεκτούν, με σκοπό την εξάλειψη ή τουλάχιστον την άμβλυνση των περιφερειακών ανισοτήτων και την επίτευξη της απαραίτητης οικονομικής και κοινωνικής συνοχής. Έχουν συγκεκριμένο κόστος, τρόπο χρηματοδότησης, καθώς και χρονικά όρια εφαρμογής

(<http://www.istos.net.gr/EUprograms/a01.htm> και <http://www.kapatel.gr/ionian/mag/art7b.htm>).

¹¹ Βλ. Κανονισμοί (ΕΚ) αριθ. 1257/99, 1258/99, 1259/99 και Μεταρρύθμιση της ΚΑΠ: Αγροτική Ανάπτυξη (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Γενική Διεύθυνση Γεωργίας)

¹² Μειονεκτικές περιοχές από γεωργική άποψη θεωρούνται: α) οι ορεινές περιοχές, που χαρακτηρίζονται από σημαντικούς περιορισμούς των δυνατοτήτων αξιοποίησης της γης και αισθητή αύξηση του κόστους εκμετάλλευσής της β) οι περιοχές που χαρακτηρίζονται από εγκατάλειψη και στις οποίες η διατήρηση του φυσικού χώρου είναι απαραίτητη γ) άλλες περιοχές που χαρακτηρίζονται από ιδιαίτερα μειονεκτήματα στις οποίες είναι απαραίτητη η διατήρηση της γεωργικής δραστηριότητας προκειμένου να διασφαλιστεί η διατήρηση ή η βελτίωση του περιβάλλοντος, η προστασία του φυσικού χώρου ή οι δυνατότητες τουριστικής ανάπτυξης (European Commission, 2000b).

¹³ Στις μειονεκτικές περιοχές προστίθενται οι περιοχές που υπόκεινται σε περιβαλλοντικούς περιορισμούς, στις οποίες είναι δυνατόν να χορηγηθούν στους γεωργούς αποζημιώσεις με στόχο την αντιστάθμιση των δαπανών και της απώλειας εισοδήματος που απορρέουν από την εφαρμογή των κοινοτικών διατάξεων για την προστασία του περιβάλλοντος, στο βαθμό που οι αποζημιώσεις αυτές είναι απαραίτητες για την επίλυση συγκεκριμένων προβλημάτων που προκαλούνται από τις εν λόγω διατάξεις.

¹⁴ Βλ. Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο για τη δασική στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, COM(1998) 649, 03/11/1998.

¹⁵ Βλ. Ψήφισμα του Συμβουλίου της 15ης Δεκεμβρίου 1998 για μια δασική στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, *Επίσημη Εφημερίδα αριθ. C056 της 26/02/1999 σ. 0001-0004*.

¹⁶ Βλ. Κανονισμός (ΕΟΚ) αριθ. 2092/91 του Συμβουλίου της 24ης Ιουνίου 1991 περί του βιολογικού τρόπου παραγωγής γεωργικών προϊόντων και των σχετικών ενδείξεων στα γεωργικά προϊόντα και στα είδη διατροφής, *Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 198 της 22/07/1991 σ. 0001 – 0015* και μεταγενέστερες τροποποιήσεις και Κανονισμός (ΕΟΚ) αριθ. 2081/92 του Συμβουλίου της 14ης Ιουλίου 1992 για την προστασία των γεωγραφικών ενδείξεων και των ονομασιών προέλευσης των γεωργικών προϊόντων και των τροφίμων, *Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 208 της 24/07/1992 σ. 0001 – 0008* και μεταγενέστερες τροποποιήσεις.

¹⁷ http://www.minagric.grdash_pinakas27.xls και http://www.minagric.grdash_pinakas28.xls

¹⁸ <http://www.minagric.gr/greek/3.3.4.html>

¹⁹ Βλ. Καν. (Ε.Ε.) 950/97, ΚΥΑ 322501/2290198 (ΦΕΚ 480B)

²⁰ <http://www.minagric.gr/greek/3.5.8.html>

²¹ Βλ. Απόφαση του Υπουργείου Γεωργίας με Θέμα: «Βελτίωση της Ηλικιακής Σύνθεσης του Αγροτικού Πληθυσμού» (2001)

²² <http://www.minagric.gr/greek/3.4.html>

²³ <http://www.neagenia.gr/files/b3000012.html>

²⁴ http://www.bicipirus.gr/invest/farmers/newfarmers_gr.html

²⁵ Βλ. Ν.2520/97

²⁶ <http://www.minagric.gr/greek/3.5.3.7.html>

²⁷ Βλ. Κανονισμός 2328/91 (797/85)

²⁸ Βλ. Κανονισμός 970/97

²⁹ <http://www.praxis.org.gr/new1.html>

³⁰ <http://www.ando.gr/misc/sep.htm>

³¹ <http://www.minagric.gr/greek/press/2000/02/greek170200c.shtml>

³² Παραποτάμιες περιοχές για τις ανάγκες του προγράμματος ορίζονται οι περιοχές που εκτείνονται σε πλάτος μέχρι 300μ ένθεν και ένθεν από της όχθης των ποταμών όπως καθορίζονται στους χάρτες κλίμακας 1:5000 της ΓΥΣ.

³³ Παραλίμνιες περιοχές για τις ανάγκες του προγράμματος ορίζονται οι περιοχές που εκτείνονται σε πλάτος μέχρι 600μ από τις όχθες των λιμνών όπως αυτές καθορίζονται στους χάρτες κλίμακας 1:5000 της ΓΥΣ.

³⁴ Παράκτιες περιοχές για τις ανάγκες του προγράμματος ορίζονται οι περιοχές που εκτείνονται σε πλάτος μέχρι 1000μ από την ακτογραμμή όπως αυτή καθορίζεται στους χάρτες κλίμακας 1:5000 της ΓΥΣ.

³⁵ Βλ. Διευκρινιστική εγκύκλιος εφαρμογής της αριθ. 357/99 Διυπουργικής Απόφασης «Οικονομικές ενισχύσεις για συλλογικές και ατομικές επενδύσεις σε ορεινές και μειονεκτικές περιοχές» (Αθήνα 09-08-1999)

³⁶ Βλ. Ν.2601/1998 (ΦΕΚ 81/Α΄/15.4.1998) Ενισχύσεις ιδιωτικών επενδύσεων για την οικονομική και περιφερειακή ανάπτυξη της χώρας και άλλες διατάξεις.

³⁷ Βλ. Κανονισμός (ΕΟΚ) αριθ. 2081/92 του Συμβουλίου της 14ης Ιουλίου 1992 για την προστασία των γεωγραφικών ενδείξεων και των ονομασιών προέλευσης των γεωργικών προϊόντων και των τροφίμων, *Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 208 της 24/07/1992 σ. 0001 – 0008* και μεταγενέστερες τροποποιήσεις.

³⁸ Στόχος της πρωτοβουλίας LEADER II είναι, να ενθαρρύνει την ανάληψη καινοτόμων ενεργειών από τους τοπικούς φορείς, δημόσιους και ιδιωτικούς, σε όλους τους τομείς δραστηριοτήτων του αγροτικού χώρου, να ενισχύσει την ανταλλαγή αυτών των εμπειριών σε όλη την Κοινότητα και να βοηθήσει τους φορείς αγροτικής ανάπτυξης των διαφόρων κρατών μελών που το επιθυμούν να αξιοποιήσουν την πείρα που αποκτήθηκε σε άλλες περιοχές και να υλοποιήσουν από κοινού ορισμένα σχέδια. Οι διάφορες συνιστώσες της πρωτοβουλίας LEADER II περιστρέφονται γύρω από ένα ευρωπαϊκό δίκτυο αγροτικής ανάπτυξης, το οποίο αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για τη διάδοση των πληροφοριών όσον αφορά στις πολιτικές αγροτικής ανάπτυξης, την ανταλλαγή εμπειριών μεταξύ των φορέων αγροτικής ανάπτυξης, τη διάδοση των καινοτομιών και της τεχνογνωσίας, ιδιαίτερα στις αγροτικές περιοχές που αντιμετωπίζουν τα σοβαρότερα προβλήματα και την κατάρτιση κοινών σχεδίων

(<http://www.ando.gr/leader/leader.htm>, <http://www.rural-europe.acidl.be/rural-en/euro/pl1.htm>).

³⁹ Βλ. Καν. (ΕΚ) αριθ. 2200/96, Καν. (ΕΚ) αριθ. 478/97 και Καν. (ΕΚ) αριθ. 243/1999

⁴⁰ Βλ. Καν. (ΕΚ) αριθ. 950/97

⁴¹ <http://www.minagric.gr/greek/3.1.6.html> και <http://www.agrocosmos.gr/agra04.htm>

⁴² Ο όρος Δασικό Χωριό έχει χρησιμοποιηθεί και παλιότερα, αλλά με την έννοια ενός συνόλου απλών κτιριακών εγκαταστάσεων σε απόμακρα παραγωγικά δασικά συγκροτήματα, που προορίζονται να εξυπηρετήσουν τους εργαζόμενους στο δάσος (υλοτόμους, δασικούς υπαλλήλους, φύλακες κλπ). Τέτοιες λυόμενες ξυλοκατασκευές ή μόνιμες λιθόκτιστες δασικές εγκαταστάσεις, έγιναν σε αρκετά ελληνικά δάση, μικρότερες ή μεγαλύτερες ανάλογα με την έκταση και τον κύκλο των δασικών εργασιών σε κάθε δασικό σύμπλεγμα. Ένα τέτοιο δασικό χωριό με μόνιμες εγκαταστάσεις κατασκευάστηκε στη δεκαετία του 1980 στην Ελατιά της Δράμας, στο «Κεντρικό Εργοτάξιο», αλλά δεν λειτούργησε με την προοπτική που κατασκευάστηκε. Επίσης ο όρος «δασικό χωριό» χρησιμοποιήθηκε και για τις μόνιμες κτιριακές εγκαταστάσεις στο Πανεπιστημιακό Δάσος Περτουλίου, που σχεδιάστηκαν από το μεγάλο αρχιτέκτονα Δημ. Πικιώνη και λειτουργούν ακόμα για τη διαμονή των φοιτητών της Δασολογικής Σχολής που ασκούνται πρακτικά κατά τη θερινή περίοδο. Το μόνο Δασικό Χωριό με καλές κτιριακές εγκαταστάσεις, που προορίζεται για το δασοτουρισμό ή τον οικοτουρισμό, κατασκευάστηκε στον Ερύμανθο της Ροδόπης από το Δασαρχείο Ξάνθης, κατά την περίοδο 1985-1995, αλλά δεν λειτούργησε ακόμα λόγω έλλειψης κατάλληλης οργανωτικής δομής και πιστώσεων (<http://www.minagric.gr/greek/2.5.5.4.html>).

⁴³ Στο νομό Αρκαδίας στη θέση «Χορευταρού- Κρέκιζα», στο νομό Άρτας στη θέση «Άγιος Κωνσταντίνος», στο νομό Καρδίτσας στη θέση «Σταυρός», στο νομό Φθιώτιδος στη θέση «Λιβαδάκι-Κυρά Μαριώ» και στο νομό Φωκίδος, στη θέση «Καψίτσα».

⁴⁴ Στην ιστοσελίδα του Υπουργείου Γεωργίας αναφέρεται ότι τα ελληνικά δάση έχουν διανοιγεί κατά 80-90% περίπου (<http://www.minagric.gr/greek/2.5.4.3.html>).

Βιβλιογραφία

- European Commission, 1999. *European Spatial Development Perspective (ESPD). Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the European Union*. European Communities.
- European Commission, 2000a. *Agenda 2000. CAP Reform Decisions*. Directorate-General of Agriculture.
- European Commission, 2000b. *The CAP Reform – A Policy For The Future*. Directorate-General of Agriculture.
- Rist, G., 1997. *The History of Development*. Zed books, London and New York.
- Schuurman, F.J. (ed.), 1996. *Beyond the Impasse*. Zed books, London and N. Jersey.

-
- UN Commission for Sustainable Development, 1992. *Report of the United Nations Conference on Environment and Development Annex II Agenda 21*. Rio de Janeiro, 3-14 June 1992.
- Ανυφαντάκης, Ε.Μ., 2000. *Ελληνικά Παραδοσιακά Τυριά με Προστατευόμενη Ονομασία Προέλευσης (Π.Ο.Π)*. Εθνική Επιτροπή Γάλακτος Ελλάδος, Αθήνα.
- Βαΐτσης, Θ.Α., 1994. Τεχνητοί Λειμώνες και Κτηνοτροφικά Φυτά. *Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου: "Κτηνοτροφική Πολιτική. Θέσεις – Προσανατολισμοί"*. Ιωάννινα 10-12 Νοεμβρίου 1994, ΓΕΩΤΕΕ, Θεσσαλονίκη.
- Βαρβαρέσος, Α., 1949. *Η Ολοκλήρωση της Αγροτικής Μεταρρυθμίσεως*. Υπουργείο Γεωργίας, Γ. Δ. Γεωργίας, Αθήνα.
- Δαλιάνης, Κ., 1983. *Μηδική και Τριφύλλια*. Εκδ. Γρ. Μπούκας, Αθήνα.
- ΕΣΥΕ, 1993. *Έρευνες Διάρθρωσης των Γεωργικών Εκμεταλλεύσεων*.
- Ευρωπαϊκή Ένωση, 1997α. Ενοποιημένη Απόδοση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση. *Επίσημη Εφημερίδα C 340 10.11.1997*, σσ. 145-172.
- Ευρωπαϊκή Ένωση, 1997β. Ενοποιημένη Απόδοση της Συνθήκης περί Ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. *Επίσημη Εφημερίδα C 340 10.11.1997*, σσ. 173-308.
- Ζιωγάνας, Χρ., 1999. Διάρθρωση της Προσφοράς της Αγροτικής Παραγωγής με Ορίζοντα το 2010. Στο *Η Ελληνική Γεωργία προς το 2010*, Επιμ. Ν. Μαραβέγιας, Εκδόσεις Παπαζήση / Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, σελ. 33-77.
- Καρανικόλας, Π. και Μαρτίνος Ν., 1999. Χωρική Διαφοροποίηση της Ελληνικής Γεωργίας με Ορίζοντα το 2010. Στο *"Η Ελληνική Γεωργία Προς το 2010"*, Επιμ. Ν. Μαραβέγιας, Εκδόσεις Παπαζήση / Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, σελ. 245-292.
- Κεμίδης, Κ., 1995. *Δασική Ιδιοκτησία*. Εκδ. Αντ. Σακκουλά, Αθήνα-Κομοτηνή.
- ΚΕΠΕ, 1989. *Εκθέσεις για το Πρόγραμμα 1988-1992: Δασοπονία*. Αθήνα.
- ΚΕΠΕ, 1991. *Εκθέσεις για το Πρόγραμμα 1988-1992: Περιφερειακή Πολιτική*. Αθήνα.
- Μαραβέγιας, Ν., 1992. *Η διαδικασία της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης και η Ελληνική Γεωργία στη δεκαετία του '90*. Εκδ. Παπαζήση.
- Παπαδόπουλος, Δ.Ν., 1957. *Η Μηδική*. Υπουργείο Γεωργίας, Διεύθυνση Γεωργικών Εφαρμογών και Εκπαιδεύσεως, Αθήνα.
- Παπαναστάσης, Β., 1994. Σχέσεις Κτηνοτροφίας και Φυσικού Περιβάλλοντος στον Ορεινό και Ημιορεινό Χώρο. *Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου: «Κτηνοτροφική Πολιτική. Θέσεις – Προσανατολισμοί»*. Ιωάννινα 10-12 Νοεμβρίου 1994, ΓΕΩΤΕΕ, Θεσσαλονίκη.
- Ρόκος, Δ., 1980. *Κτηματολόγιο και Αναδασμός - Πολιτική Γης*. Εκδ. Μαυρομματής ΕΠΕ, σελ. 276, Αθήνα, και ανατύπωση, 1989, Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη.
- Ρόκος, Δ., 1981. *Νομοθεσία, Διαδικασίες και Πολιτική Αναδασμού στην Ελλάδα*. Α.Π.Θ., Εργαστήριο Κτηματολογίου και Αναδασμού, Θεσσαλονίκη.
- Ρόκος, Δ., 1989. Κτηματολόγιο και Τοπική Αυτοδιοίκηση. *Ημερίδα: "Τοπική Αυτοδιοίκηση και Κτηματολόγιο"*, Τ.Ε.Ε., Αθήνα.
- Ρόκος, Δ., 1993. Όψεις της πολιτικής γης στην Ελλάδα της δεκαετίας του '80. Κριτική ανάλυση. Προοπτικές. *Πρακτικά 3ου Επιστημονικού Συνεδρίου: "Διαστάσεις της Κοινωνικής Πολιτικής Σήμερα"*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Πάντειο Πανεπιστήμιο Πολιτικών και Κοινωνικών Επιστημών, Αθήνα 27-29.11.1991.
- Ρόκος, Δ., 1994. Η Πολιτική Γης της Περιόδου 1945-1967. Κοινωνικοπολιτικά Αίτια και "Αναπτυξιακές" και Περιβαλλοντικές Προεκβολές. *Πρακτικά, 4ου Επιστημονικού Συνεδρίου: "Η Ελληνική Κοινωνία κατά την Πρώτη Μεταπολεμική Περίοδο 1945-1967"*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Πάντειο Πανεπιστήμιο Πολιτικών και Κοινωνικών Επιστημών, 24-27.11.1994, Αθήνα., σελ. 533-560.
- Ρόκος, Δ., 1996. *Φωτοερμηνεία – Τηλεπισκόπηση*. Ε.Μ.Π. Εργαστήριο Τηλεπισκόπησης, Αθήνα.

-
- Ρόκος, Δ., 1998α. Η Διεπιστημονικότητα στην Ολοκληρωμένη Προσέγγιση και Ανάλυση της Ενότητας της Φυσικής και της Κοινωνικοοικονομικής Πραγματικότητας. Στο *Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τομέας Φιλοσοφίας "Φιλοσοφία, Επιστήμες και Πολιτική"*, 24-27.5.1996, Συγκομιδή προς τιμήν του Ομότιμου Καθηγητή Ευτ. Μπιτσάκη (επιμ. Π.Νούτσος), Εκδ. Τυπωθήτω-Γ. Δαρδάνος, σελ. 403-437, Αθήνα, 1998.
- Ρόκος, Δ., 1998β. Τεχνολογία, Πολιτισμός και Αποκέντρωση. Μια απόπειρα ολοκληρωμένης θεώρησης, προσέγγισης και ανάλυσης των πολυδιάστατων σχέσεων, αλληλεξαρτήσεων και αλληλεπιδράσεών τους στα επίπεδα της πολιτικής και της κοινωνίας. 2ο *Διεπιστημονικό Συνέδριο "Το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο για το Μέτσοβο. Τεχνολογία, Πολιτισμός και Αποκέντρωση"*, Ε.Μ.Πολυτεχνείο - Δήμος Μετσόβου, 3-6.6.1998, Συνεδριακό Κέντρο Μετσόβου, Μέτσοβο, Εκδ. Εναλλακτικές Εκδόσεις, σελ.65-86, Αθήνα, 2001.
- Ρόκος, Δ., 1999. Θεμελιώδεις Προϋποθέσεις για ένα Σχέδιο Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης. Η Περίπτωση μιας Ελληνικής Περιφέρειας. Από τη Θεωρία στην Πράξη. *Προσκεκλημένη Εισήγηση στο 6ο Παγκόσμιο Πανηπειρωτικό Συνέδριο*, Ηγουμενίτσα 26-29 Αυγούστου 1999.
- Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε., 2000. *Οι Δυναμικές των Ορεινών και Προβληματικών Περιοχών στο Πλαίσιο των Γενικότερων Εξελίξεων και Μετασχηματισμού του Αγροτικού Χώρου. Χωροταξική Μελέτη*. Αθήνα.
- Υπουργείο Γεωργίας, 1992. *Αποτελέσματα Πρώτης Εθνικής Απογραφής Δασών*. Διεύθυνση Δασικού κτηματολογίου, Δασολογίου Χαρτογράφησης, Απογραφής & Ταξινόμησης Δασών & δασικών Εκτάσεων. Αθήνα.
- Υπουργείο Γεωργίας, 1999. *Σχέδιο Περιφερειακής Ανάπτυξης για τον Πρωτογενή Τομέα: 2000-2006*. Αθήνα.
- Υπουργείο Γεωργίας, 2001. *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Αγροτική Ανάπτυξη – Ανασυγκρότηση της Υπαίθρου 2000-2006»*. Αθήνα.

Land policy for integrated development of mountainous areas in the sectors of agriculture, stockbreeding and forestry

E. Michailidou, Agriculturist, MS "Environment and Development" N.T.U.A.
PhD Candidate N.T.U.A.

D. Rokos, Professor N.T.U.A.

Metsovion Interdisciplinary Research Center (M.I.R.C.) of the N.T.U.A.
Laboratory of Remote Sensing, N.T.U.A.

Abstract

The primary sector of production is fairly reported as an element of social and economic consistency that has a special contribution to the employment of the habitants of the mountainous areas of our country. The people, who are employed in the primary sector and live in mountainous and less favoured areas, represent 61.7% of the total population employed in this productive sector. Due to the high dependence of mountainous areas on agriculture, stockbreeding and forestry, all land policy measures that are taken have to do most with these sectors and related activities, both at European and national level.

It is well known that due to objective reasons (intense and intensively changing topographic relief, extreme fragmentation and dispersion of very small land ownership/use/exploitation units), landholding structure in Greece, especially in mountainous areas, seems to be problematic. The average landholding size in mountainous areas is even smaller than the extremely small average size for the country, agricultural land is gradually abandoned and the average age of landholding leaders is much higher compared to the other areas of Greece.

National land policy on the agricultural sector and mountainous areas (as is the case, more or less, in every aspect of national policy nowadays) is mainly an adoption of the respective European policy, as described in the Reformed Common Agricultural Policy and the European Spatial Development Perspective. Several measures are taken to cope with the phenomenon of the abandonment of mountainous areas and to promote their development. Compensatory allowances are given to farmers, so as to counterbalance their reduced income due to the natural disadvantages of the land they cultivate. Increased incentives are given to aid and facilitate the establishment of young farmers in mountainous areas. In addition, subsidies are given for the development of enterprises in mountainous and less favoured areas. Likewise, the expansion of agricultural activities into different sectors, such as small craft and industrial enterprises is promoted, with emphasis on the production of dairy products (a typical example of the contemporary policy directions and strategies that tend to connect the primary, secondary and tertiary productive sectors). Finally, the potential development of rural tourism is promoted in these policies as the panacea for the “development” of every mountainous area, without taking into account the specific physical and socioeconomic conditions that prevail in each case.

The aim of this paper is to review the “partial” and “combined” land policies of our country concerning the sectors of agriculture, forestry and stockbreeding. An analytical review of their “theory”, their practical implementation, the way they conceptualise the specific characteristics of the natural and socioeconomic reality of mountainous areas and their objective limitations and contradictions, is attempted here.

Following the theory of worth-living integrated development, the need for a holistic and interdisciplinary approach, as well as for exact and reliable recording, mapping, monitoring and analysis of the elements, characteristics and phenomena that constitute the physical and socioeconomic reality of the mountainous environment and define the multidimensional relationship, interdependence and interaction among agriculture, stockbreeding and forestry and the -specific in each case- features of nature and society, are documented.

In this direction, certain measures of Land Policy for the Integrated Development of mountainous areas, which aim to maximize the potential of these areas in the fields of agriculture, stockbreeding and forestry, are proposed. These can be achieved with the help of the proper technology, but in dialectical harmony with the sensitive and invaluable natural and cultural environment of our country.